Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Rediguje: Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVI. ročník Kčs 85.—, jednotlivé čísla po Kčs 8.50. — *Účet Štátnej banky československej č. S 13635.* — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu „Slovenská reč" v Bratislave, Štúrova 7. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačí Neografia, n. p., Martin.

OBSAH

Štefan Peciar: O demokratizácii pravopisu 257
Eugen Jóna: Prehľad slovenskej a českej lexikografie 270
Vlado Uhlár: Zanikanie menných tvarov privlastňovacích príd. mien v spisovnej slovenčine 284
Gejza Horák: Metodické poznámky k vyučovaniu slovenčiny 287
Štefan Peciar: Hlavné zásady transkripcie z cyriliky do latinky 291

Podnety a diskusie

Ľubomír Ďurovič: Dobre 293
Štefan Peciar: O skloňovaní cudzích slov 297

Posudky a referáty

Eugen Pauliny: Ján Kalinčiak, Reštavrácia 299
Ferdinand Buffa: Boleslav Prus, Bábka 301
Štefan Peciar a *Ján Horecký:* Z činnosti Jazykovedného ústavu SAVU . . 305
-r: Nový jazykovedný časopis 308

Drobnosti

uffa: Úchylka 308
-r: Samopal 309
-r: DAV, DAV-u — Dav Davu 310
-r: Tamtiež 311
E. J.: Inštruktáž 311

Anketa 312
Opravy 312
Indexy . . . . . I—XVI

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XVI – ČÍSLO 9-10

O demokratizácii pravopisu

Štefan Peciar

J. V. Stalin, ktorý v svojej slávnej práci *O marxizme v jazykovede* nezvratne dokázal, že jazyk nie je jav triedny, lebo „ako prostriedok styku ľudí v spoločnosti rovnako slúži všetkým triedam spoločnosti", súčasne konštatoval, že „ľudia, jednotlivé sociálne skupiny, triedy zďaleka nie sú k jazyku ľahostajné. Snažia sa využiť jazyk pre svoje záujmy, vnútiť mu svoj osobitný slovník, svoje osobitné termíny, svoje osobitné výrazy. V tomto ohľade zvlášť vynikajú najvyššie vrstvy majetných tried, ktoré sa odtrhly od ľudu a nenávidia ho: šľachtická aristokracia a horné vrstvy buržoázie. Utvárajú sa »triedne« dialekty, žargóny, salónne »jazyky«."

Je pochopiteľné, že toto všetko platí vo zvýšenej miere a predovšetkým o *spisovnom jazyku*, t. j. o tej forme jazyka, ktorá vzhľadom na svoje upevnenie v písomníctve, v literatúre potrebuje väčšiu alebo menšiu normovanosť, viac-menej ustálené pravidlá o zachycovaní reči písmom (graficky). Vznikajú rôzne grafické sústavy a na základe príslušnej grafickej sústavy vypracúvajú sa postupne pravidlá o *správnom* písaní, t. j. vzniká pojem *pravopisu* (ortografie).

Hoci písaný jazyk je sekundárny jazykový prejav, odvodený od jazyka hovoreného, dejiny jazykov dokazujú, že vznik a použitie písma, najmä tlačeného, má pre rozvoj jazyka veľký význam, znamená veľký rozmach jazyka. Vznik písomníctva, vynález tlačiarenského lisu a potom rozvoj literatúry patria medzi tie medzníky, ktoré podľa Stalina spôsobily veľké zmeny vo vývoji jazyka.

Na druhej strane vieme, že používanie písma bolo dlho výsadou niekoľkých jednotlivcov, písárov z povolania a kláštorných mníchov, ktorí slúžili dvoru a feudálom. Neskôr, najmä po vynájdení tlače, osvojili si písmo aj iní príslušníci vládnucich vrstiev, ale široké masy pracujúceho ľudu ostaly dlho negramotné. Tak sa často stávalo, že spisovný jazyk stratil kontakt so živým jazykom ľudu, takrečeno uviazol na určitom

štádiu vývoja a len pomaly a postupne prijímal do seba prvky ľudového jazyka, jeho rôznych krajových nárečí, ktoré sa nerušene vyvíjaly ďalej. To je prípad cirkevnej slovančiny, ktorá bola dlho spisovným jazykom niektorých slovanských národností.

Za feudalizmu neboly zriedkavé prípady, že funkciu spisovného jazyka zastával cudzí jazyk, niekedy blízky jazyku ľudu (ako bola na Slovensku čeština), ale niekedy celkom vzdialený a ľudu nesrozumiteľný (ako bola vo feudálnom Uhorsku latinčina). Prirodzene, že takýto cudzí, nesrozumiteľný spisovný jazyk nemohol mať nijaký vplyv na reč ľudu, podobne ako zasa reč ľudu nevplývala naň. Dialektický protiklad hovoreného a písaného jazyka tu nejestvoval.

Iná bola situácia, ak spisovný jazyk bol ľudu srozumiteľný a blízky jeho vlastnej reči (čeština na Slovensku). Vtedy prvky ľudovej reči prenikaly do spisovného jazyka, a to s postupujúcim rozširovaním vzdelania stále v hojnejšej miere, až sa z tohto pôvodne cudzieho spisovného jazyka, obohateného prvkami ľudovej reči, za vhodných spoločenských podmienok vyvinul osobitný spisovný jazyk. Dialektický protiklad hovoreného a písaného jazyka tu jestvoval od začiatku styku týchto dvoch jazykových štruktúr.

Skutočnosť, že spisovná slovenčina v štyridsiatych rokoch minulého storočia nevznikla náhle, „revolúciou", bez nadväzovania na predchádzajúcu spisovnú tradíciu, ako sa to často chápe, silno dotvrdzuje medziiným aj fakt, že sa ukázalo potrebné revidovať a odstrániť niektoré radikálne zásahy Ľ. Štúra hodžovsko-hattalovskou reformou, ktorá slovenský pravopis opäť zblížila s českým.

Stalinova téza, že „prechod jazyka od starej kvality k novej nedeje sa náhlym zvratom, zničením jestvujúceho jazyka a utvorením nového, lež postupným hromadením prvkov novej kvality, teda postupným odumieraním prvkov starej kvality", platí zrejme nielen pre hovorený jazyk, ale aj pre jazyk písaný a teda aj pre pravopis, ktorý má pre písaný jazyk obdobnú funkciu ako gramatika pre hovorený jazyk.

Pretože však písaný jazyk má svoje špecifické zákonitosti, vyplývajúce jednak z jeho odlišnosti a jednak z jeho odvodenosti a závislosti od hovoreného jazyka, je vývoj písaného jazyka a teda aj pravopisu trochu komplikovanejší než vývoj hovoreného jazyka. Je nápadné, že pravopis tzv. mŕtvych jazykov (napr. starej gréčtiny alebo klasickej latinčiny) sa nikdy nemení. Z toho možno urobiť záver, že vývoj pravopisu je podmienený vývojom jazyka. Pravopis sleduje vývoj jazyka, ustavične ho doháňa a ustavične sa za ním oneskoruje. Pritom pravopis neodráža zmeny v jazyku hneď a spontánne, ale potrebuje *umelé zásahy,* ktorými sa stará pravopisná norma upravuje, prispôsobuje sa jednak novému stavu v živom jazyku, jednak novým spoločenským funkciám, ktoré spisovnému jazyku pribúdajú pri vývoji spoločnosti. Nutnosť umelých zásahov pri vývoji pravopisu je daná samým pojmom pravopisnej normy, ktorá —

podobne ako iné spoločenské normy — platí vždy na určitú dobu. Takéto umelé normatívne zásahy do vývoja pravopisu nazývame pravopisnými *reformami.*

Občasné pravopisné reformy sú teda nutným dôsledkom vývoja živých jazykov. Preto sú dôležitým prameňom pre poznanie vývoja jazyka a jeho zmien.

Nie všetky pravopisné systémy sú vybudované na rovnakých princípoch. V spisovných jazykoch, ktoré používajú hláskové písmo (sú to všetky európske jazyky a väčšina dnešných kultúrnych jazykov vôbec), známe sú najmä tieto pravopisné princípy: fonologický, morfologický, „historický" a etymologický. Niekedy sa ešte hovorí o princípe analogickom.

Fonologický pravopisný princíp (v staršej jazykovede nazývaný menej presne fonetickým princípom) záleží v tom, že písaná podoba jazyka je verným obrazom zvukovej formy. Ide tu o paralelnosť písma s výslovnosťou. O uplatnení morfologického princípu hovoríme pri takom pravopisnom systéme, v ktorom sa prejavuje snaha nejako vyznačovať morfologické zloženie slov. O „historickom" princípe hovoríme pri takých pravopisných systémoch, ktoré sú založené prevažne na tradícii. Príbuzný je princíp etymologický, pri ktorom spôsob písania slov a tvarov sa opiera o ich pôvod, etymologiu, resp. o ich staršie znenie. Princíp analogie sa môže v pravopise uplatniť v niektorých gramatických kategóriách.[1]

Nijaký pravopisný systém nie je a nemôže byť vybudovaný dôsledne na jedinom princípe. Vždy sa rozmanite kombinuje a navzájom dopĺňuje niekoľko pravopisných princípov. Jeden z princípov však obyčajne prevláda, dominuje nad inými. Hovoríme mu *dominantný* princíp.

Nie je náhoda, že u mladších spisovných jazykov, pokiaľ používajú hláskové písmo, prevláda viac alebo menej fonologický princíp, vybudovaný na zásade paralelnosti písaného a hovoreného jazyka. Tento priehľadný, ľahko osvojiteľný pravopisný princíp možno právom nazvať demokratickým, ľudovým. Na ňom sú vybudované pravopisné systémy všetkých mladých sovietskych spisovných jazykov (niekoľko desiatok). V samej ruštine, ktorá má dlhú spisovnú tradíciu, kombinuje sa dômyselne fonologický princíp s morfologickým.

Naproti tomu pravopisné systémy niektorých západoeurópskych jazykov s dlhou spisovnou tradíciou, najmä angličtiny a francúzštiny, sú vybudované prevažne na „historickom" a etymologickom princípe. Niet sporu, že tieto pravopisné systémy sú pre ľudové masy ťažko osvojiteľné, sú priamo protiľudové. S úplnou istotou možno predpokladať, že po svrhnutí kapitalizmu a po nastolení diktatúry proletariátu v západnej Európe a v Anglicku dôjde k zjednodušeniu anglického a francúzskeho pravo-

[1] Známa je Dobrovského reforma českého pravopisu na základe princípu analogie.

pisu. Prirodzene, že ani tu nebude možná náhla „revolúcia", ale iba postupné zdokonaľovanie a zlepšovanie pravopisu, postupné odbúravanie „historického" a etymologického princípu a prenikanie fonologického princípu.

Každé priblíženie pravopisu živému jazyku, živej výslovnosti možno právom nazvať *demokratizáciou pravopisu*. Sovietski bádatelia A. Mordinov a G. Sanžejev píšu, že sa treba usilovať pravopis „priviesť do súladu s normami výslovnosti každého jazyka, aby písomníctvo bolo dostupné ľudu" (Boľševik 1951, č. 8, 43). Takouto demokratizáciou pravopisu bola napr. Husova reforma českého pravopisu, reforma ruského pravopisu, uskutočnená vzápätí po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii, bulharská pravopisná reforma z r. 1945 a konečne aj zjednodušenie čínskeho pravopisu podstatným zmenšením počtu znakov, uskutočnené po víťazstve čínskeho ľudu nad angloamerickými kolonizátormi a čínskymi feudálmi.

Dnešný slovenský i český pravopis je vybudovaný prevažne na fonologickom princípe. Čiastočne sa uplatňuje aj princíp morfologický (v češtine viac ako v slovenčine) a v jednotlivostiach aj princíp „historický" a etymologický (napr. písanie *y* v koreňoch tzv. vybraných slov, rozlišovanie predpony *s-, so-* a *z-, zo-*, písanie slov *dcéra, ctnosť* a i.).

Je známe, že sa už dlhší čas volá po zjednodušení slovenského pravopisu, a to práve v tých bodoch, v ktorých sa slovenský pravopis odchyľuje od svojho základného princípu. To nie je náhoda. Pravopis, ktorý je vybudovaný prevažne na fonologickom princípe, možno zdokonaliť, zlepšiť len dôslednejším uplatnením tohto princípu, t. j. ešte tesnejším opretím o dnešnú výslovnosť. Pritom, pravda, treba mať na zreteli Stalinovo učenie o celonárodnom charaktere jazyka. Za základ spisovnej výslovnosti, o ktorú sa má opierať pravopis, nemožno voliť výslovnosť jedného krajového nárečia, a to ani toho nárečia, ktoré pôvodne bolo vzaté za základ spisovného jazyka, ale *výslovnosť celonárodnú* alebo aspoň *najviac rozšírenú*. Treba postihnúť *živé tendencie* vo vývoji výslovnosti a celého jazykového systému a zamerať pravopis na tieto živé tendencie. V tomto smysle bude treba u nás revidovať teoreticky nesprávne, ale doteraz bežné stanovisko, že slovenská spisovná výslovnosť sa má vždy a vo všetkom opierať o stav v stredoslovenských nárečiach.

Druhá zásada, ktorá jednoznačne vyplýva zo Stalinovho učenia o jazyku, je, že nijaká pravopisná reforma nemôže znamenať „revolúciu" v pravopise, t. j. náhle zničenie starého pravopisného systému a vybudovanie nového. Pri pravopisných reformách môže byť reč iba o *zdokonalení jestvujúceho pravopisu*, o jeho *zjednodušení*, o spresnení, prípadne o zmene jednotlivých poučiek. Preto musíme byť rozvážni a opatrní pri vyslovovaní požiadaviek tzv. radikálnych reforiem. Je príznačné, že vulgarizátor marxizmu v jazykovede N. J. Marr žiadal svojho času nie pravopisné reformy, ale revolúciu celého jazyka. „Nikto prirodzene nemôže

žiadať, aby pravopis ostával vždy nemenný. Ale nutnosť zmien a spresnení treba v každom jednotlivom prípade všestranne preštudovať, premyslieť a vedecky odôvodniť; takéto zmeny musia byť prakticky účelné" — píšu spomenutí dvaja sovietski bádatelia Mordinov a Sanžejev (l. c.).

Preto by sotva bolo možné bez veľkých škôd uskutočniť u nás napr. takú radikálnu pravopisnú reformu, na akú sme niektorí pomýšľali pred niekoľkými rokmi, reformu, pri ktorej by sa úplne odstránilo písmeno *y*. Odstránením písmena *y* by sa celkom zmenil doterajší spôsob pravopisného rozlišovania spoluhlások *d, t, n, l* — *ď, ť, ň, ľ* a pri novom spôsobe pravopisného vyznačovania týchto dvoch spoluhláskových skupín vznikly by v praxi nové ťažkosti, z ktorých mnohé sme prípadne ani nepredvídali. Okrem toho by sa zbytočne popretŕhala etymologická súvislosť mnohých slov a tvarov s príbuznými slovami najbližších slovanských jazykov (češtiny, poľštiny, ruštiny) a etymologická súvislosť mnohých kultúrnych slov s príslušnými slovami v iných europských jazykoch (napr. *systém, dynamika, lyrika, rytmus* a mn. i.).

Je však možné v duchu demokratizácie pravopisu zmenšiť počet tzv. vybraných slov zavedením *i* miesto *y* v niektorých slovách, ktorých etymologia je nejasná alebo pochybná, resp. v ktorých je písanie *i* správnejšie než *y* (napr. *bysťu, pijatyka, staryga, syrup*).

Možno pomýšľať aj na odstránenie *y* v slovesných tvaroch na *-ly* (v minulom čase a podmieňovacom spôsobe), v ktorých rozlišovanie *i* a *y* pôsobí v praxi mimoriadne ťažkosti, pretože sa neopiera ani o živú výslovnosť ani o jednoznačné gramatické pravidlá. Ako je známe, slovesné tvary na *-li*/*-ly* rozlišujú sa podľa toho, či sa vzťahujú na mužský životný rod (vtedy sa píše *-li*), alebo na ostatné gramatické rody (vtedy sa píše *-ly*). Táto poučka by sama osebe nebola ťažká. V praxi sa však komplikuje tým, že v podmete často býva niekoľko výrazov a len jeden z nich je mužského životného rodu. V takomto prípade píšeme príslušný slovesný tvar s *-li (úderníci a úderníčky súťažili)*. Aj toto pravidlo si možno zapamätať. Horšie je, že pojem gramatickej kategórie životnosti nie je v slovenčine dosť vyhranený. Väčšina zvieracích mien má v spisovnom jazyku nom. pl. podľa neživotných, iba štyri *(vtáci, vlci, býci, psi)* podľa životných. Podľa toho treba písať napr. *psi štekali*, ale *rysy zavýjaly*. Okrem toho možno zvieracie meno mužského rodu zosobniť a potom má nom. pl. podľa životných. V takomto prípade má príslušné sloveso vo vete zakončenie *-li*. Sú teda možné spojenia *medvede sliedily* i *medvedi sliedili*. — S druhej strany zasa niektoré pojmové podst. mená (najmä na *-teľ*, príp. aj na *-ec*), ako *ukazovateľ, činiteľ, deliteľ, násobiteľ*, majú nom. pl. podľa životných (*ukazovatelia, činitelia, delitelia, násobitelia*, príp. aj *delenci* — popri *delence; násobenci* — popri *násobence*). Sloveso, ktoré sa vzťahuje na tieto mená, píšeme s *-li* bez ohľadu na pojem životnosti (napr. *vývoj určovali dvaja činitelia*). — Niektoré všeobecné dru-

hové podstatné mená, ako *národ, kmeň, rod,* skloňujú sa úplne podľa neživotných (nom. pl. *národy, kmene, rody*), takže aj príslušné prísudkové sloveso sa končí na *-ly (národy sa bránily).* Ale zodpovedajúce „vlastné" mená (národov, kmeňov ap.) majú už skloňovanie podľa životných a prísudkové sloveso má pri nich zakončenie *-li. (Slováci sa bránili).* — Najväčšie pravopisné ťažkosti pôsobia slovesné tvary na *-li* vo vetách so zámenným podmetom (*my, chlapci, sme sa pripravili — vy, dievčatá, ste sa pripravily,* ale: *vy, súdružka, ste sa nepripravili)* a najmä vety so zamlčaným podmetom *(odsúdili tvoje počínanie — odsúdily tvoje počínanie).* V takýchto prípadoch treba sledovať celý kontext, aby sme zistili, či písať *-li,* či *-ly.* V praxi pôsobia takéto prípady ťažkosti najmä pri písaní na diktát. Ak sa má napísať dlhá veta alebo súvetie, kde slovesný prísudok je na začiatku a podmet až niekde na konci, musí diktujúci buď priamo upozorniť, či v slovesnom tvare treba napísať *i* alebo *y,* alebo musí najprv vysloviť celú vetu (súvetie) i s podmetom a potom ju po častiach diktovať znovu. Na rýchlosti to, pravda, nepridá. Okrem toho sa v praxi vyskytnú aj také prípady, v ktorých vôbec nemožno jednoznačne vyhlásiť, či je správne *-ly,* či *-li.* — Ale najzávažnejší moment, ktorý hovorí za zjednodušenie všetkých uvedených pravidiel a za zavedenie jednotného *-li,* je dnešná výslovnosť týchto slovesných tvarov v mnohých slovenských krajoch, v ktorých sa vyslovuje mäkké *ľ.* V týchto krajoch vyslovuje sa všade jednotné *-ľi* (s mäkkým *ľ*), teda aj za písané *-ly.* Toto je dokonca jeden z dvoch prípustných typov spisovnej výslovnosti (popritom možno vyslovovať aj *-li* s „tvrdým" *l*). Táto výslovnosť (a to obidva typy) ukazuje, že v našom „jazykovom vedomí" jestvuje v slovesných tvaroch na *-li* iba jediný tvar pre všetky rody. Je to ten istý stav, aký je už oddávna v ruštine. Všetky poučky o rozlišovaní *-li* a *-ly* sú umelé, sú v priamom rozpore s výslovnosťou a s jazykovým vedomím hovoriacich. Preto sú príťažou vyučovania pravopisu na našich školách. Niektoré z nich sú celkom protismyselné. Napr. *vy ste boli* (pri vykaní jednej osobe muž. i žen. rodu) proti *vy ste boly* (pri vzťahu na viac osôb ženského rodu). — Všetky uvedené argumenty hovoria za odstránenie tvarov s *-ly* a za jednotné písanie *-li.* Nie div, že sa i tlačiarenskí praktici, najmä korektori, i učitelia prihovárajú za toto zjednodušenie a právom v ňom vidia uľahčenie nášho pravopisu.

Niekoľko jednotlivcov však tejto pravopisnej úprave nedôveruje. Operuje sa najmä s argumentom, že by sa týmto zjednodušením slovenský pravopis oddialil od českého. Ale tu ide o nedorozumenie, ktoré môže vyvierať alebo z nedokonalého ovládania češtiny alebo z nedokonalého ovládania slovenčiny.

V češtine je tu iný stav než v slovenčine. V češtine sa javí gramatická shoda v *l*-ových tvaroch prísudkového slovesa s podmetom nielen v jednotnom čísle, ako je to v slovenčine, ale aj v množnom: *hoši byli; domy (stroje) byly; dívky (ruce, kosti) byly; města (moře, znamení)*

byla. Podstatný rozdiel proti slovenčine je tu osobitné zakončenie *-la* pri strednom rode. To do istej miery oprávňuje rozlišovať pravopisne aj tvary *-li/-ly* podľa rodu, najmä keď rozlišovanie tvarov *-li* a *-ly* v češtine podporuje podobný rozdiel v niektorých iných gramatických kategóriách: *ti zlatí hoši byli nalezeni — ty krásné domy byly postaveny — ty statečné ženy byly odměněny — ta překrásná města byla zničena*. I keď tieto rozdiely platia len pre tzv. tvrdé vzory, kým pri mäkkých vzoroch sú čiastočne sotreté, sú predsa len výrazné, dosť nápadné a zvádzajú k zachovávaniu pravopisného rozdielu *-li/-ly*. Isté ťažkosti vznikajú pritom aj v češtine, ale je ich omnoho menej než v slovenčine. Nejestvujú pri zvieracích menách, pri pojmových menách na *-tel (-ec)* ani pri vykaní, ktoré je v češtine iného typu *(vy jste byl, byla)*.

Pravopisné rozdiely, ktorými sa čeština a slovenčina v tomto bode rozlišujú už dnes, sú teda dané rozdielmi v gramatickej stavbe oboch jazykov. O nejakých nových podstatných rozdieloch, ktorými by sa znesnadnilo porozumenie českého textu Slovákovi a slovenského Čechovi — a len o túto otázku ide — o takýchto rozdieloch tu vôbec nemôže byť reč. Ale nemôže byť reč ani o *násilnom* uplatňovaní pravidiel jedného jazyka v druhom jazyku, a to ani v pravopisných otázkach. Stalin jednoznačne hovorí, že každý jazyk má „vnútorné zákony svojho vývoja". Úlohou jazykovedy je tieto zákony objavovať, skúmať a uplatňovať v praxi. Ak je teda nejaká pravopisná zmena odôvodnená vnútornými zákonmi slovenčiny, možno a treba ju v slovenčine uskutočniť aj vtedy, ak podobná zmena nie je odôvodnená v češtine. Marxizmus učí, že začiatok socializmu znamená nebývalý rozkvet národných jazykov, rozkvet národnej formy socialistickej kultúry, a my sa na každom kroku presvedčujeme, že toto učenie je pravdivé a správne. Je jasné, že rozkvet národného jazyka je možný iba vtedy, ak sa jazyk rozvíja podľa „vnútorných zákonov svojho vývoja".

Pravdaže, veľká štrukturálna blízkosť a historická príbuznosť češtiny a slovenčiny nám umožňuje a prikazuje skúmať v každom jednotlivom prípade, či ide o zmenu skutočne potrebnú, s hľadiska „vnútorných zákonov jazyka" nutnú, alebo len možnú, i keď teoreticky viac alebo menej odôvodnenú. Tu si pokroková jazykovedci českí i slovenskí osvojili zásadu, že pri riešení takých pravopisných otázok, ktorých riešenie nie je jednoznačne dané osobitnými „vnútornými zákonmi vývoja" češtiny alebo slovenčiny, budú postupovať spoločne, a to tak, že sa v prípadoch kolísania výslovnosti, pochybnosti, nejednotnosti stanoviska ap. priklonia k takému riešeniu, ktoré je v druhom z obidvoch jazykov nevyhnutné. Tak napr. v slovách *bryndza, rytier, ryža* nebudeme v slovenčine meniť *y* na *i* medziiným preto, lebo v češtine takáto zmena v uvedených slovách nie je možná. Pravdepodobne nebudeme meniť dnešný spôsob písania slov *smena* a *smer* (vo výslovnosti je kolísanie *smena — zmena, smer — zmer*), pretože v češtine sú možné len tvary *směna, směr*. V duchu tejto

zásady bolo by zasa v češtine možné prikročiť prv alebo neskôr k jednotnému písaniu slovesných tvarov na *-li*, ako ho chceme uskutočniť v slovenčine. Lebo základný princíp českého pravopisu by tejto zmene nebránil.

Prebral som tu otázku ypsilonu trochu podrobnejšie, lebo sme o tejto otázke v minulosti mnoho diskutovali a nie vždy správne. Dúfam, že sa mi podarilo vyložiť, že úplné odstránenie *y*, o ktorom nemôže byť reči, a zjednodušenie písania slovesných tvarov na *-li/-ly* sú dve osobitné otázky.

Pokiaľ ide o ostatné body zjednodušenia slovenského pravopisu, bol pre nás poučný výsledok ankety, ktorú sme usporiadali v lete minulého roku. Ukázalo sa, že k takej vážnej veci, ako je pravopisná reforma, nestačí pristupovať čisto z teoretického hľadiska. Naša verejnosť by nepochopila a neprijala také zmeny, ktoré sú síce teoreticky nejako odôvodnené, ale ktorých nutnosť nevyplýva z praktických potrieb.

Tak nebol prijatý návrh na rozpisovanie písmena *ô* ako *uo*, hoci sa nám táto zmena zdala teoreticky odôvodnená a ľahko uskutočniteľná. V praxi sa totiž pri písaní *ô* nevyskytujú nijaké ťažkosti. Zamietnutý bol aj návrh niektorých lingvistov, aby sa miesto dnešného *ch* začalo písať *x* a súčasne aby sa *x*, ktoré sa vyskytuje v niektorých cudzích slovách, začalo rozpisovať ako *ks*, resp. *gz* (podľa výslovnosti). Myslelo sa tu na paralelnosť s cyrilikou. Ale ani táto zmena nie je prakticky potrebná. Ako odstrašujúci príklad tejto zmeny sa uvádzalo slovo *exemplár*, ktoré sa malo písať ako *egzemplár*.

Verejnosť sa postavila aj proti odstráneniu písmena *ä* a jeho nahradeniu písmenami *e*, resp. *a* podľa bežnej výslovnosti. Tu sa ukazuje, že učenie slovenskej buržoáznej, nacionalisticky orientovanej jazykovedy, akoby písmeno *ä* reprezentovalo pre slovenské hláskoslovie mimoriadne charakteristickú samohlásku, zanechalo v nazeraní slovenskej verejnosti hlboké stopy. Až po odstránení týchto stôp v praktických, najmä školských učebniciach bude možné v budúcnosti pristúpiť k tejto pravopisnej úprave, pravda, po jej náležitom odôvodnení.

Nemožno dnes pomýšľať ani na odstránenie písmena *ľ*, hoci jeho používanie väčšine Slovákov pôsobí v praxi väčšie alebo menšie ťažkosti. Výslovnosť spoluhlásky *ľ*, odlišnej od „tvrdého" *l*, je doteraz rozšírená na dosť veľkom území, i keď sa jej teritoriálny výskyt pomaly stále zmenšuje. Okrem toho sa vyslovovanie spoluhlásky *ľ* pokladá za príznak spisovnej výslovnosti. Vzhľadom na tieto skutočnosti pôjde v novom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu len o odstránenie doterajšej nejednotnosti v písaní *ľ*, resp. *l* v niektorých príbuzných slovách (napr. zloženiny *zomieľať, vymieľať, rozomieľať, premieľať* budú sa všetky písať s *l*).

Správne riešenie otázky písania, resp. nepísania *ľ* je možné dnes i kedykoľvek v budúcnosti len na základe podrobného prieskumu celonárodných tendencií vo výslovnosti spoluhlások *l/ľ*. Pokiaľ tento podrobný prie-

skum nie je urobený, bolo by uskutočnenie prenikavejšej pravopisnej zmeny v tomto bode predčasné. K takémuto stanovisku dospel aj sám autor týchto riadkov, ktorý v minulosti veľmi propagoval odstránenie písmena *ľ* zo slovenského pravopisu.

Naproti tomu s veľkým pochopením a uspokojením boly prijaté návrhy na také pravopisné úpravy, ktoré vyvierajú z praktickej potreby a pri ktorých ide o dôslednejšie prepracovanie doterajších tendencií v našom pravopise.

To je napr. zásada, aby sa predložka *z, zo* písala vždy s 2. pádom a predložka *s, so* vždy so 7. pádom.

V doterajšom pravopise sa už síce píše so 7. pádom iba predložka *s, so,* ale s 2. pádom sa píše aj *z, zo* aj *s, so*. Pritom pravidlá o písaní predložky *s, so* s 2. pádom sú umelé, neživé, lebo sa neopierajú ani o výslovnosť ani o jazykové povedomie hovoriacich, v ktorom jestvuje len jedna predložka *z, zo*. Preto rozlišovanie *zo stola — so stola, zo stromu — so stromu, z poľa — s poľa, zo zeme — so zeme* pôsobí v praxi ťažkosti. Kto pozorne sleduje dnešný spôsob písania a najmä kto robí korektúry, vie, že v genitíve veľmi preniká predložka *z, zo* aj v takých prípadoch, kde dnešné pravopisné normy žiadajú *s, so* (napr. *zo stanoviska, z hľadiska, z pozície, z povrchu)*. Nová úprava má teda iba prispôsobiť pravopisnú normu tendenciám, ktoré už jestvujú. Radikálne riešenie, že by sa vždy písala len predložka *z, zo,* ako je to v poľštine a lužickej srbčine, opieralo by sa síce o jazykové povedomie hovoriacich i o výslovnosť (ak odhliadneme od asimilačných zákonov, podľa ktorých napr. *z cesty* vyslovujeme ako „*scesti*"), ale neprizeralo by sa na doterajšie pravopisné tendencie. Okrem toho zámenné tvary *so mnou, s nami, s vami, s ním, s ňou, s nimi* vyslovujú sa — okrem východného Slovenska — bežne *so s (so),* takže ich nemožno písať so *z (zo)*. Preto sa nám zdala vhodnejšia len spomenutá menšia úprava.

Rovnako spontánne bol prijatý návrh o písaní predpôn *s-, z-, zo-,* ktorý žiada, aby sa tieto predpony písaly „podľa dnešnej bežnej a spisovnej výslovnosti, t. j. pred neznelými spoluhláskami *s-,* ináč *z-* a v slabičnej podobe vždy *zo-*". Podľa dnešnej pravopisnej normy píše sa pred samohláskami predpona *z-* (okrem ojedinelého slovesa *soblieť*), ale pred spoluhláskami jednak *z-,* jednak *s-*. Podobne v slabičnej podobe sa píše jednak *zo-,* jednak *so-*. Vo výslovnosti je pred neznelými spoluhláskami možné len *s-* a pred znelými (párovými) spoluhláskami len *z-* (porov. napr. výslovnosť slov *správa, zčasti, zkadiaľ,* proti *sbierať, sbor, sdružiť, shodiť, shoda*). Pred zvučnými (nepárovými) je síce možné aj *z-* aj *s-,* ale pokiaľ ide o predponu, vyslovuje sa v tejto polohe na celom Slovensku *z-,* iba časť mestskej inteligencie vyslovuje v niektorých slovách vplyvom písma popri *z-* aj *s-*. Za spisovnú sa pokladá výslovnosť *so z-*. V slabičnej podobe je opäť temer všeobecná výslovnosť *zo- (zotrieť, zoťať, zoznam, zošit),* len časť mestskej inteligencie vyslovuje tu vplyvom písma nie-

kedy aj *so-*. Za spisovnú sa pokladá výslovnosť so *zo-*. Pri takomto stave výslovnosti sú pravidlá o rozlišovaní predpony *z- (zo-)* a *s- (so-)* umelé. Najmä v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940 vládne v tomto bode taký dôkladný zmätok (žiada sa písať napr. *sveriť*, ale *zverenec; znášať*, ale *snášanlivý; zvaliť*, ale *shodiť, sraziť; zjednať* i *sjednať, zobrať* i *sobrať, zniesť* i *sniesť, znesiteľný* i *snesiteľný*), že si spôsob písania jednotlivých slov nemožno bezpečne osvojiť ani po mnohoročnej praxi (hovorím zo svojej vlastnej skúsenosti). Celkove však možno povedať, že sa už podľa doterajších pravopisných noriem prejavuje zreteľne tendencia písať predponu *s-, z-* podľa výslovnosti, pravda, s veľkým počtom nevysvetliteľných alebo ťažko vysvetliteľných výnimiek. Východiskom z tohto neusporiadaného stavu môže byť len úprava, ktorá sa bude opierať o dnešnú bežnú výslovnosť.

Pritom si však treba uvedomiť, že v živom jazyku, ktorý je v stálom pohybe, temer niet priamočiarych pravidiel, ktoré by platily bez výnimky, že pri jazykových pravidlách ide vždy len o viac alebo menej všeobecné tendencie, z ktorých sa jednotlivé prípady z rôznych dôvodov vymykajú. Napr. uvedené pravidlo platí len o predpone *s-, z-, zo-*, ktorá sa živo pociťuje, ale neplatí o takých slovách, ktoré síce kedysi boly složené, ale dnes sa pociťujú ako jednoduché, nerozložiteľné slová (napr. *sloh, snem, svah, sval, svedok, svedomie, smotana, smrť, sužovať* a i.). To platí aj o slove *smer*. Jeho etymologizovanie viedlo však našich puristov k požiadavke, aby sa toto slovo vyslovovalo ako *zmer*. Táto výslovnosť sa za „slovenského štátu" čiastočne ujala, takže dnes je kolísanie medzi *smer* a *zmer*. Ako som spomenul vyššie, pri ustaľovaní výslovnosti i spôsobu písania treba tu mať ohľad na češtinu. To isté platí aj o slove *smena*, ktoré je mladšieho dáta a ktoré sme prevzali z češtiny. Podobne ani slová *smyk, sňať, snímať, snímka* zrejme dnes nepociťujeme ako složené, preto v nich vyslovujeme *s-*.

Dosiaľ sa graficky rozlišovaly slová *správa* a *zpráva* (a príslušné odvodené slová *správca — zpravodajca, zpravodajstvo)*. Aj tento rozdiel bude účelné zachovať ako jedinú výnimku svojho druhu, a to preto, lebo sú to frekventované slová, ktoré sa často vyskytujú popri sebe, takže by tu rovnaký spôsob písania mohol byť na prekážku správneho porozumenia.

Konečne treba pamätať na to, aby sa pravidlá o písaní predpony *z-*, resp. *s-* nekrížily s pravidlami o písaní predložky *z (zo)*, resp. *s (so)*. V složených predložkách ako *zpod, zpoza, zpomedzi, zpopod* a podobne aj v složených príslovkách ako *zčasti, zčiastky, zčerstva, zkadiaľ, zpamäti, zpočiatku, zpola, zprava, zprvu, zprvoti, ztade* ap. by sa malo písať podľa novej pravopisnej úpravy na začiatku *s-*. Ale složenie týchto a podobných slov, z ktorých niektoré vznikly alebo vznikajú priamo pred našimi očami (napr. *z veľkej časti — zčasti, z polovice — zpola, zo začiatku — zpočiatku* ap.), sa veľmi živo pociťuje spolu s genitívnou funkciou pôvodnej

predložky *z*, z ktorej sa vyvinula predpona *z-*. A keďže s genitívom budeme písať vždy predložku *z (zo)*, bolo by podľa môjho názoru považlivé písať v uvedených výrazoch mechanicky podľa výslovnosti predponu *s-*. Myslím, že by to v praxi viedlo k pravopisným chybám. Aj túto vec by bolo treba riešiť jednotne v slovenskom i českom pravopise.

Pokiaľ ide o označovanie kvantity (dĺžky samohlások), javí sa — okrem úpravy kvantity v celkom ojedinelých jednotlivých slovách — potreba zaviesť označovanie dĺžky v niektorých tvaroch množ. čísla osobného zámena 3. osoby a privlastňovacích zámen *môj, tvoj, svoj, jeho, náš, váš, ich*. Ide o tvary gen.-lok. a dat. pl. všetkých uvedených zámen (napr. *ích, ím, od nich, k nim; naších, naším*) a o inštr. pl. privlastňovacích zámen (*mojími, tvojími, našími* ap.). Krátke koncovky by ostaly v nom. pl. (napr. *moji, naši, moje, naše*), v ak. pl., pokiaľ sa neshoduje s gen. pl. (napr. *moje, naše;* ale *mojích, našich*), a v inštr. pl. osobného zámena (*s nimi,* obdobne ako *s nami, s vami*). Takéto tendencie jestvujú v dnešnej výslovnosti, ba označovanie kvantity v uvedených tvaroch preniká i v písme. S gramatického hľadiska ide tu o úplné preniknutie koncoviek prídavných mien.

Podobné vyrovnanie v kvantite koncoviek nastalo v živej reči aj v nom. a ak. privlastňovacích prídavných mien typu *otcov (matkin)*, a to v tvaroch *otcová, otcovú, otcoví, otcové (matkiná . . .)*. Aj tu bude treba prv alebo neskôr uskutočniť pravopisnú úpravu.

V súvislosti s kvantitou a rytmickým zákonom uskutočnia sa v novom vydaní Pravidiel ešte dve menšie úpravy. V tvaroch typu *vládnúci, píšúci* zruší sa „výnimka" pri rytmickom zákone a bude sa tu písať v súhlase s bežnou výslovnosťou len jedna dlhá samohláska *(vládnuci, píšuci)*. V gen. pl. niektorých podst. mien žen. a str. rodu uznajú sa za správne nielen tvary s vkladným *e (húžev, výzev, výher, krídel, pásem)*, ale aj živé tvary s vkladným *ie (húžiev, výziev, výhier, krídiel, pásiem)*. Slová na *-stvo* a *-ctvo* majú len tvary s *ie (hospodárstiev, povereníctiev)*.

Ďalšia úprava, ktorá sa uskutoční v otázke označovania kvantity, bude dôslednejšie označovanie dĺžky samohlások v cudzích slovách podľa živých tendencií vo výslovnosti. V starých Pravidlách sú v tejto veci veľké nedôslednosti. Napr. v slovách na *-eria* (ako *drogeria, seria*) sa v rozpore s výslovnosťou kvantita neoznačuje, ale v slovách na *-érium* (napr. *bandérium*), ako aj v slovách na *-ária, -ória, -íria, -úria* sa kvantita označuje. Celá otázka označovania kvantity v cudzích slovách je dosť zložitá a vyžaduje si podrobnejšie osvetlenie. Hlavné zásady sa nám už javia dosť jednoznačne. Jedna taká dôležitá zásada bude napr. označovanie kvantity vo feminínach na *-ia,* v neutrách na *-ium* a v maskulínach na *-ius,* ak pred týmito koncovkami predchádza jedna znelá alebo zvučná spoluhláska. Napr.: *réžia, biológia, antológia, agronómia, ekonómia, alúvium, kálium, rádium, rádius, nónius* ap. V mnohých z týchto slov označuje sa kvantita už dnes. Jednotlivosti sú ešte v štádiu diskusií.

Napokon bude treba v novom vydaní Pravidiel spresniť a zjednodušiť poučky o rozdeľovaní slov, o interpunkcii, najmä pokiaľ ide o používanie čiarky, a o písaní veľkých písmen. Všetky tieto tri otázky chceme opäť riešiť jednotne v slovenskom i českom pravopise.

Pri rozdeľovaní slov pôsobí ťažkosti najmä rozdeľovanie spoluhláskových skupín medzi samohláskami alebo dvojhláskami, resp. slabičným *l, r* a samohláskou (dvojhláskou). Tu bude veľkým uľahčením poučka o mechanickom rozdeľovaní takýchto spoluhláskových skupín v jednoduchých, nesložených slovách. Podľa tejto poučky rozdelí sa skupina dvoch spoluhlások tak, že jedna spoluhláska ostane na konci riadku a druhá príde na nasledujúci riadok (napr. *mat-ka, svad-ba, myd-lo, mas-lo, bás-nik, mes-to, pad-la, všet-ko, naj-mä*). Skupinu troch alebo viac spoluhlások delíme podľa morfologických súčiastok (morfém) slova, ak sú nám jasné *(hospodár-stvo, sloven-ský, študent-ský);* ak rozhranie morfologických súčiastok nie je zrejmé, rozdelíme spoluhláskovú skupinu mechanicky tak, že jedna spoluhláska ostane na konci riadku a ostatné prídu na nasledujúci riadok *(ses-tra, os-trý, bys-trý, roľníc-tvo, garan-čný, frak-čný)*. Složené slová rozdeľujeme podľa složenia *(od-orať; na-brať, vy-plieť, po-kladať)*.

Pri interpunkcii pôjde najmä o spresnenie pravidiel o používaní čiarky a o obmedzenie počtu čiarok. Tzv. tesný prístavok sa nebude oddeľovať čiarkou (napr. *ľudia pracujúci v priemysle*). Tzv. modálne slová *(nuž, hádam, vraj, veru, reku, naozaj, naopak, bohužiaľ, po prvé, po druhé)* sa nebudú oddeľovať čiarkou, ak netvoria samostatnú vetu, oddelenú v reči prestávkou. Naďalej sa bude oddeľovať čiarkou len *pravda, pravdaže*. Používanie čiarky sa obmedzí aj v niektorých iných prípadoch (pred spojkami *ako, alebo, a preto*). Na túto otázku bude sa musieť časopis Slovenská reč sústrediť osobitnými podrobnými štúdiami, pretože tu vládne taká bezradnosť, že sa už aj prísudok začína oddeľovať od podmetu čiarkou, ak je podmet rozvitý. Dlhšie príslovkové určenia oddeľujú sa čiarkou temer sústavne. Ale toto sú hrubé chyby proti syntaxi materinského jazyka.

Pri otázke písania veľkých písmen pôjde najmä o ustálenie spôsobu písania takých pomenovaní, ktoré sa skladajú z niekoľkých slov a chápu sa ako vlastné mená *(Slovenské národné povstanie, Veľká októbrová socialistická revolúcia, Ulica partizánov, Námestie slobody, Sviatok práce* ap.). Je tu tendencia písať s veľkým začiatočným písmenom len prvé slovo a potom už len vlastné mená (*Komunistická strana Československa,* ale *Ľudová republika čínska,* správnejšie *Čínska ľudová republika* ap.).

Všetky práce na nových Pravidlách sú už zhruba hotové, sostavený je už aj pravopisný a gramatický slovník. Ostáva prediskutovať len niektoré jednotlivosti.

* * *

Po pravopisnej reforme sa u nás volá už dlhší čas. Prirodzene, že pritom nechýbaly ani návrhy na čo najradikálnejšiu pravopisnú reformu. Aj autor týchto riadkov sa v minulosti (do r. 1945) klonil k takémuto stanovisku a propagoval ho v článkoch a štúdiách. Dnes, najmä po Stalinových prácach o otázkach jazykovedy nám je jasné, že takýto radikalizmus bol nedomyslený. Bol možný preto, lebo sme sa na veci dívali jednostranne, bez širokého vedeckého pohľadu, ktorý nám dnes poskytuje marxizmus-leninizmus.

Ale niektoré správne a odôvodnené požiadavky zjednodušenia nášho pravopisu, ktoré dnes znovu nastoľujeme a chceme uskutočniť, boly zrelé na riešenie už dávno. No nemohly sa uskutočniť, dokiaľ náš ľud nemal vládu vo svojich rukách a nemohol slobodne uplatňovať svoje kultúrne požiadavky. Vládnuce politické kruhy za prvej ČSR a za tzv. slovenského štátu neprialy nijakému zjednodušeniu slovenského pravopisu. Českí i slovenskí buržoázni nacionalisti zneužívali spisovnú slovenčinu a jej pravopis na národnostné štvanice medzi Čechmi a Slovákmi. Niektoré drobné zjednodušenia slovenského pravopisu v r. 1940 uskutočnily sa z časti bez vedomia vtedajších mocipánov, ktorí mali „dôležitejšie" starosti, zčasti proti ich vôli. Ďalšie zjednodušenie slovenského pravopisu sa nemohlo uskutočniť ani hneď po oslobodení v r. 1945. Veľkú vinu na tom má známa nerozhodnosť L. Novomeského, ktorý ako poverenik školstva nevedel sa chopiť iniciatívy a dať príkaz vypracovať nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, hoci bolo naliehavo potrebné a hoci sám osobne bol dokonca za radikálnu pravopisnú reformu. Radšej dovolil ešte r. 1949 pretlačiť staré vydanie puristických Pravidiel bez akýchkoľvek podstatných zmien, dokonca aj s gardistickým pozdravom „na stráž!".

Aká podstatne iná situácia je dnes! Dnes komunistická strana, predvoj pokroku, sleduje pozorne našu prácu na zjednodušení pravopisu, podporuje ju a želá jej plný zdar ústami svojich popredných predstaviteľov. Dnes Komunistická strana Československa, ktorá stmelila českú a slovenskú robotnícku triedu v nerozborný celok, rozdrvila pozostatky buržoázneho nacionalizmu v našom živote, zblížila pri konkrétnej práci českých a slovenských jazykovedcov a umožnila im spoločne prediskutovať a riešiť všetky dôležité jazykovedné otázky, medzi nimi aj otázky pravopisné, na vedeckom základe marxizmu-leninizmu. Tým je daná záruka, že výsledky našej práce nebudú výsledkami nejakých teórií odtrhnutých od života, ale budú slúžiť praktickým potrebám českej a slovenskej robotníckej triedy.

Prehľad slovenskej a českej lexikografie

Eugen Jóna

Slovná zásoba (lexika) jazyka zachycuje sa v rozličných slovníkoch (lexikonoch). Dnes rozoznávame slovníky náučné (encyklopedické) a jazykové (lingvistické). V minulosti oba tieto druhy slovníkov často splývaly.

Náučné slovníky podávajú vo forme hesiel (v menších alebo i väčších odsekoch) nielen názvy a ich významy, ale predovšetkým vedomosti z jednotlivých vedných odborov a z rozličných oblastí ľudskej činnosti. Po starších medzinárodných encyklopediách latinských vznikaly nové encyklopedie v národných jazykoch. Slávny je encyklopedický slovník francúzsky (z 18. storočia), známy je i britský (Encyklopedia Britannica — i v novom vydaní), z novších čias nemecký (Brockhausov Konversationslexikon), francúzsky (Laroussov), ruský (Brockhaus — Jefron), český (Riegrov, Ottov s novšími dodatkami, Masarykov a i.), poľský (Orgelbrandov), maďarský (Révaiho), slovenský (Bujnákov v troch sv.) a i. K najväčším a najvýznamnejším súčasným náučným slovníkom patrí *Bol'šaja sovetskaja Enciklopedija* (65 sv.; vychádza v druhom vydaní).

Jazykové slovníky shrnujú a vysvetľujú jednotlivé slová slovnej zásoby niektorého jazyka, a to alebo každé slovo v osobitnom *hesle*, alebo slová tvarove i významove blízke, t. j. slovnú čeľaď spolu v jednom *hniezde*. Význam slova sa podáva alebo prekladom do iného jazyka (prekladový slovník), alebo výkladom (definíciou) v tom istom jazyku, vymenovaním znakov pojmu a synonymami s uvedením slovných spojení a väzieb (frazeologický slovník) a niekedy i citátov z literatúry v celých vetách (dokladový slovník). Okrem takýchto všeobecných slovníkov súčasných jazykov jestvujú i slovníky odborného názvoslovia, napr. železničný, právnický, technický a i., alebo slovníky jedného nárečia, ďalej slovníky skúmajúce pôvod slov (etymologický slovník), alebo zachycujúce dávne vývinové štádiá jazyka (historický slovník).

Skúmanie slovnej zásoby jazyka patrí do vedy o jazyku — lingvistiky v širokom smysle. Jazykovedná náuka o slovníku volá sa *lexikologia*, konkrétne spracúvanie slovnej zásoby niektorého jazyka je *lexikografia*.

Shromažďovanie slovného bohatstva jazyka, jeho skúmanie a sostavovanie slovníka malo pôvodne čisto praktický základ, podobne ako iné vedné odbory. Slová soskupovaly sa nie abecedne, ako je dnes obvyklé z praktických príčin, ale podľa vecných skupín. Vecné slovníky boly známe už v starej Číne, Indii, v Babylone a Egypte, ďalej v Grécku i v Ríme a odtiaľ dostaly sa v stredoveku i k nám. Vývin slovníkov vecných i abecedných ide od Aristotela a alexandrijských učencov k veľkému slovníku Suidovmu z byzantského okruhu a ďalej k renesančným slovníkom

Thesaurus linguae Latinae (1531—43) od Róberta Stephana a *Thesaurus linguae Graecae* (1572) od jeho syna Henriho E. Stephana. Thesaurus sa sostavoval podľa zásady, že v abecednom poriadku zahrnie *celé slovné bohatstvo príslušného jazyka.*

Iný typ slovníka vznikol v 17. storočí. Francúzska akadémia po polstoročnej práci vydala svoj slovník *Le grand Dictionnaire de l' Académie française* (v Paríži 1694, dva sv.). Nešlo v ňom o úplnosť, ale o výber, zachytenie a významové určenie slov, ktoré patria do spisovného jazyka. Má teda ráz *normatívny.* Vychodí v nepravidelných intervaloch v nových vydaniach. Bol vzorom pre slovníky iných jazykov.

Zo slovníkov 18. storočia významné sú anglický Johnsonov, nemecký Adelungov a ruský akademický. Samuel Johnson stavia svoj slovník (A Dictionary of the Englisch language... v Londýne 1755, v dvoch sv.). na literatúre. Každé slovo i význam dokladá menom spisovateľa (dielo a stránku neuvádza). Ján Krištof Adelung buduje svoj slovník (Versuch eines vollständigen grammatisch-kritischen Wörterbuchs der Hochdeutschen Mundart — v Lipsku 1774—86 v piatich dieloch) na literatúre, predovšetkým na novších spisovateľoch, ktorých len zriedka cituje (uvádza skratku mena). K nárečiam stavia sa dosť odmietavo, hoci z nich cituje, najmä príslovia a porekadlá. Pritom u neho niet prísneho výberu slov, chce zachytiť čo najväčšie slovné bohatstvo.

Ruský slovník je prvým veľkým dielom petrohradskej akadémie vied (Slovar Akademii Rossijskoj, 1789—1794, v šiestich sväzkoch). Je to dielo kolektívne. Cieľom tohto slovníka bolo zachytiť celé slovné bohatstvo ruského jazyka na základe starších slovníkov, starých jazykových a literárnych pamiatok, ale i materiálu z novej literatúry a z ľudového jazyka. Slová sú v ňom usporiadané v hniezdach podľa etymologickej príbuznosti, až v druhom vydaní úplne podľa abecedy (1806—22).

Z počiatku 19. storočia je poľský slovník, ktorého autorom bol Samuel Linde (Słownik języka polskiego, vo Varšave 1807—14, v šiestich dieloch). Vyniká prísnou vedeckou metódou, dôkladnosťou i presnosťou. Vzorom mu bol slovník francúzskej akadémie, slovník Adelungov, poznal i ruský akademický slovník, ale od svojich vzorov v mnohom išiel ďalej. Základný rozdiel je v tom, že poľské slová tlmočí nemeckými slovami a všetky významy slov dokladá presnými citátmi z literatúry (autora, dielo, stranu). Významy slov podáva podľa vývinu, nie podľa logického usporiadania, ďalej naznačuje etymologiu slov a porovnanie s inými slovanskými jazykmi. Lindeho slovník bol vzorom iným slovnikárom, najmä J. Jungmannovi.

V 19. storočí vznikaly jednak nové slovníky akademické alebo iné kolektívne práce (napr. ruské, chorvátsko-srbský v Záhrebe, oxfordský slovník anglický, tzv. varšavský slovník poľský, akademický slovník maďarský, taliansky atď.), jednak diela vynikajúcich jednotlivcov (nemecký

slovník bratov Grimmovcov, srbský Vuka Karadžiča, ruský Daľov, francúzsky Littrého a i.).

V novších časoch o *vecný slovník* pokúsil sa Peter Mark Roget (Thesaurus of Englisch words and phrases 1852), ktorý anglické slová zatriedil do 1000 pojmov v šiestich hlavných skupinách (abstract relations, space, matter, intellect, volition, affections — abstraktné vzťahy, priestor, hmota, rozum, vôľa, city). Pre francúzštinu podobný *ideologický slovník* sostavil A. Robertson (Dictionnaire idéologique de la langue française 1859) a i., pre maďarčinu F. Póra (A magyar rokonértelmü szók és szólások kézikönyve, 1907). I keď si slovnikári uvedomujú, že abeceda je len vonkajšie, mechanické delidlo, že v abecednom usporiadaní dostávajú sa k sebe slová, ktoré inak spolu nesúvisia, predsa len ako princíp usporiadania slov v slovníkoch používajú abecedu. Každý prakticky používateľný slovník musí mať vždy aspoň abecedný index. Vecné usporiadanie sa u nás používa niekedy v lexikálnych štúdiách (napr. V. Vážný, Čakavské nářečí v slovenském Podunají a i.).

Dnes sostavenie slovníka patrí medzi najdôležitejšie úlohy lingvistov v Sovietskom sväze i v štátoch ľudovodemokratických. Pre budúce slovenské slovníky v mnohých veciach je vzorom ruský slovník, ktorý vyšiel pod redakciou prof. D. N. Ušakova (Tolkovyj slovar russkogo jazyka, Moskva 1935—1940, v štyroch sv.; v úvode sa podáva stručný prehľad ruskej lexikografie).

Slovenčina doteraz nie je náležite preštudovaná lexikologicky. S jej neskorým uvedením do literatúry a s jej nedostatočne rozvinutým postavením vo verejnom živote v minulosti súvisí pomerne chudobná literatúra lexikografická.

Keď sa k našim predkom dostávala knižná vzdelanosť, usilovali sa oni sami alebo ich učitelia-cudzinci pretlmočiť cudzie výrazy, obyčajne latinské alebo grécke do domáceho jazyka. Dialo sa to zväčša medzi riadkami cudzieho textu alebo i v samom texte, a tak vznikly prípisky, tzv. *glosy*. Vlastné mená a jednotlivé všeobecné podstatné mená, ktoré nebolo možno vyjadriť cudzím, najčastejšie latinským jazykom v súvislom texte, alebo dodatočné prípisky v domácom jazyku — glosy — patria medzi najstaršie jazykové pamiatky domáceho jazyka českého a slovenského.[1]

Glosy sú základom pre väčšie sbierky slov, napr. názvy liečivých

---

[1] Podávame tu rozšírené spracovanie kapitolky z učebnice slovenského jazyka pre gymnáziá, upravené podľa osnov pre diaľkové štúdium učiteľov na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity. Takýto pohľad nazpäť môže pomôcť i slovenským lexikografickým prácam, ktoré sa teraz sústreďujú v Slovenskej akadémii vied a umení v Bratislave.

Pretože naším spisovným jazykom až do polovice 19. storočia bola čeština, uvádzame v tomto prehľade slovníkových prác i dôležitejšie slovníky české, ktoré sú východiskom pre všetky slovenské slovníky. Poučenie o slovníku podáva Ottův slovník naučný nové doby (heslo „slovník") a literatúra ďalej citovaná.

rastlín alebo menej známe slová z biblie. Skutočné slovníkové práce v stredoveku boly dvojaké[2]: 1. vecné a 2. abecedné. Vecné slovníky (nomenklátory) obsahujú podľa istého systému usporiadané podstatné mená, názvy jednotlivých vecí; časom sa k nim pridávaly adjektíva a neskoršie abecedne usporiadané slovesá. Najznámejší z takýchto slovníkov je tzv. *Prešporský slovník*[3] z druhej polovice 14. storočia. — Je to najobsiahlejší rukopis *Glosára,* diela M. Klareta, učenca z okruhu cisára Karola IV. Ide o veršovaný vecný slovník. Zachoval sa ako papierový rukopis v knižnici bratislavskej kapituly, kam sa dostal s inými rukopismi z Čiech. Klaretove práce predchádzal tzv. *Bohemarius maior.* Je to veršovaný vecný slovník, určený pre mládež. Zachycuje a českými slovami tlmočí najdôležitejšie výrazy latinského jazyka z rozličných odborov. Klaret ho pojal celý do svojho veľkého diela. Jeden rukopis Bohemaria, písaný Martinom zo Strážnice (asi r. 1379), je najstarší zachovaný západoslovenský text. Pri odpisovaní vniesol pisár do textu svoje nárečové tvary a slová, ako napr. *klepec, hofer* a i.

Klaret a jeho spolupracovníci vo svojich slovníkových prácach shrnuli všetku vtedajšiu slovnú zásobu češtiny a v mnohých odboroch tvorili sústavné názvoslovie.

Abecedné slovníky (alfabetáre) obsahujú okrem substantív slovesá i adverbiá. Najväčší abecedný slovník latinsko-český je tzv. *slovník Velešínov* z polovice 15. storočia (odpis z r. 1458), zakladajúci sa na Klaretovi. Je v ňom doložené meno *Slovák* (sclauus slowak).

Z 15. storočia je i latinský vecný slovník s maďarskými prekladmi (tzv. Beszterczei szójegyzék), ktorý písal akýsi Juraj „De regno dicto Sclauonÿe".[4] Patrí medzi najstaršie slovníkové práce v stredovekom Uhorsku.

Po prvom rozkvete českej slovnikárskej literatúry za Karola IV. nové jej obohatenie možno vidieť v slovníkových prácach Daniela Adama z Veleslavína. Podľa vecného systému je spracovaný jeho *Nomenclator quadrilinguis* (2. vyd. z r. 1598) česko-latinsko-grécko-nemecký. Abecedný slovník je *Sylva quadrilinguis* (1598), najväčšie a najdokonalejšie slovnikárske dielo Veleslavínovo. Oba slovníky vynikajú najmä uhladenosťou českej reči.

---

[2] Staročeské slovníky M. Klareta de Solentia a jeho družiny s úvodom a poznámkami vydal V. Flajšhans (Klaret a jeho družina. I—II. sv. Praha 1926, 1928).

[3] Pod názvom „Prešpurský slovník" (Vocabularium latino-bohemicum Posoniense) vydal ho Ferdinand Menčík vo Viedni 1892.

[4] O najstarších maďarských slovníkoch písal Ján Melich (A magyar szótárirodalom, Budapešť 1907). Dr. Beloň Rusinský (Hiador Sztripszký) z príčin nie dosť jasných pokladá rukopis Beszterczei szójegyzék za prvý slovenský slovník, ktorého autora nazýva Juraj Zvolenčan (Literárne nákresy, Budapešť 1940, str. 5).

Vo vývine českého slovnikárstva[5] značným pokrokom sú práce Jána Amosa Komenského, ktorý vo svojich učebniciach jazyka uplatňoval nové myšlienky i pri podávaní slovnej zásoby. Jeho životným dielom mal byť *Thesaurus linguae bohemicae,* poklad českého jazyka, t. j. úplný slovník, obsahujúci správnu reč, uhladené zvraty, spojenia slov a príslovia. Išlo mu teda nielen o súbor slov a ich významy, podávané prekladom, ako to bolo v starších slovníkoch, ale aj o frazeologiu a syntaktické spojenia. Bohužiaľ, Komenského dielo, na ktorom pracoval vyše 40 rokov, zhorelo pri požiare mesta Lešna. Zachovala sa len zbierka koreňov českých slov, ktorú použili potom iní českí slovnikári. — V Komenského učebniciach *Janua linguarum* a *Orbis pictus* podáva sa vlastne tiež vecný slovník, v druhom prípade s ilustráciami v duchu moderných zásad o názornosti vyučovania. Vo vydaní, ktoré vyšlo v Levoči (1685)[6] je hodne slovakizmov. Mnoho *stredoslovenských* prvkov je v prepise Komenského práce *Janua linguarum,* ktorý pochodí od Františka Buľovského (z r. 1666).[7]

Do polovice 17. storočia možno klásť tzv. *Nomenclator pružinský,*[8] rukopisný slovník bez presnejšieho dáta. Je to asi pozdný odpis vecného slovníka latinsko-slovenského s českými prvkami. Vyskytujú sa v ňom i prevzaté slová cudzieho pôvodu, a to maďarského alebo nemeckého, ako *waserkunst, ssuplata* a i. České prvky sú povahy hláskoslovnej, tvaroslovnej i slovníkovej, napr. *kragedlo, černokněžnik, geskiňa, kratky zrak magicij, slepo narozeni, po zeitri, hliza, v ússich, switi se, rżerabini* (s jediným *ř* — *rž* v celom slovníku). Inak jazykove je text západoslovenský. Vyskytujú sa tu napr. takéto slová: *Singaltus . ssčúkawka; Incisura, linag na ruce; Papilla . bradawica; Scapula . lopatka . Pleco; Mandibula sskran; Pulmo . M. Pluce; Strabo . sskulawy; lippus . karpavý, komú očí tečú . . . Opilio . Owcar; Titica . Žinčica; Mandra . Kossar; Oxigala . Kisle mleko; Scropha . Prasna Swina; Megale N. Salass,* atď.

Na Komenského práce nadviazal vo svojom rukopisnom etymologickom slovníku česko-latinsko-nemeckom Václav Rosa, ktorý podľa nemeckých vzorov ako purista vylúčil zo svojho slovníka všetky cudzie slová a nahradil ich vlastnými novotvarmi. V troch vydaniach vyšiel podobne spracovaný slovník Kašpara Zachariáša Vusína (Dictionarium dreien Sprachen, deutsch, lateinisch und böhmisch, 1700—1706), známy i na Slovensku.

[5] Stručný prehľad českej lexikografie podal Jozef Páta (ČMF I, 1911) a Miloš Weingart (Slovník jazyka českého — Odtlačok z Českej Revue, Praha 1916).

[6] Joh. Amos Comenii Orbis sensualium pictus quadrilinguis . . . Swět Wyditedlny odmalowany a w čtwerakém gazyku představeny, t. j. wssech negobzwlasstnegssich Swěta wěcy a skutkůw žiwota odmalowani a gazykem Latinským /Německým/ Uherským y Slowenskym gmenowaný s přidanym Slow y Titulůw Registrem.

[7] Tento rukopis chystá do tlače Dr. A. Baník.

[8] Našiel ho v pozostalosti Závodnikovej v Pružine a s úvodnou štúdiou i prílohou faksimile vydal Alojz Mišković (v Sborníku MS, Jazykoveda XV, 1937, 147—167

Ako už pri vydávaní a spracúvaní Komenského učebníc latinčiny vo vtedajšom Uhorsku uplatnila sa i maďarčina a nemčina, tak je to i pri iných slovníkových prácach, ktoré vyšly z trnavského prostredia i z iných miest viacrečového Uhorska.

Z prostredia trnavskej univerzity a tlačiarne vyšlo niekoľko slovníkov, ktoré neboly ešte všetky vedecky preskúmané. Trojrečový slovník uhorsko-slovensko-latinský je zaznamenaný už z polovice 17. storočia.[9] Bližšie sú známe a preštudované slovníkové práce z 18. storočia. Najzaujímavejší z nich je latinsko-maďarsko-nemecko-slovenský slovníček, pripojený na konci knihy hospodárskeho obsahu od Jána Liczeiho a nazvaný *Catalogus onomasticus* (Trnava 1707).[10] Obsahuje asi 550 slov (na 18 stranách), zväčša konkrétnych substantív z hospodárskeho života, z ktorých mnohé patria do základného slovného fondu slovenčiny. Napríklad: *drobizg* (čes. drobotina, drůbež), *hať* (čes. jez, hráz), *jarabica* (čes. koroptev), *jelša* (čes. olše), *kapusta* (čes. zelí), *klepec* (čes. past), *kováč* (čes. kovář), *krosná* (čes. tkáč. stav), *kutáč* (pohrabáč), *mäsiar* (čes. řezník), *mieň* (čes. mník), *morka* (čes. krůta), *nákova* (čes. kovadlina), *plecitý* (ramenatý), *prepelica* (čes. křepelka), *pšeno* (čes. proso); ďalej *bahor, báleš, bocian, cmar/cmer, cvikla, čík, hintov, homok, jarok, kefa, kompa, korytnačka, lekvár, lôník, parkan, somár, válov* a i.

V niekoľkých vydaniach vyšiel obsiahlejší soznam slov z gramatiky, ktorú napísal Emanuel Alvarus. Jeho názov je *Syllabus vocabulorum.*[11] Vo vydaniach trnavských (1703, 1711) latinské slová (do 1500 na 94 stranách) sú preložené do tzv. domácich jazykov, maďarského, nemeckého a slovenského. Sú tam niektoré zaujímavé slová a tvary, ako napr. *jar* (čes. jaro), *sloboda* (čes. svoboda), *naničhodný* (čes. ničemný), *zástavník* (čes. praporečník) a i.

Maďarské a slovenské slová obsahuje i latinská frazeologia od Františka Wagnera (Universae phraseologiae latinae corpus... Trnava 1750, 2. vyd. 1775).

Z rukopisných slovníkov 18. storočia najdôležitejší je tzv. Hadbavného slovník latinsko-slovenský (z r. 1763).[12] Na konci rukopisu je i stručná gramatika. Autor bližšie nie je známy. Romuald Hadbavný, podľa ktorého sa tento slovník obyčajne nazýva, len odpísal gramatickú

---

[9] Vocabularium ungarico-slavico-latinum, Trnava 1648 (podľa Dr. Beloňa Rusinského — Hiadora Sztripszkého, c. d. 5).

[10] Latinský názov znie: Catalogus onomasticus latino-hungarico-germano-slavonicus vocum difficiliorum Itineris Oeconomici, prvé vydanie v Trnave 1707, 2. vyd. 1713. Porov. V. Vážný, *Z trnavské slovníkové a mluvnické literatury před Bernolákem. (Jazyková charakteristika.)* Bratislava X, 1936, 365 n.

[11] Syllabus vocabulorum grammaticae Emmanuelis Alvari, e societate Jesu, in vernaculas: hungaricam et slavonicam conversorum...

[12] Rukopis je uložený v univerzitnej knižnici v Budapešti (na 940 stranách). Slovník má názov *Syllabus dictionarii Latino-Slovenicus ex tribus dictionariis collectus.*

časť rukopisu. Slovník súvisí s prekladom biblie, ktorý vyhotovili kamaldulskí mnísi pravdepodobne na Červenej Skale na Spiši.[13] V slovníku sú jazykové prvky hornotrenčianske a podľa nich možno usudzovať na pôvod jeho autora.[14] Slovník je spracovaný hlavne na základe dvoch prameňov. Východiskom bol latinsko-maďarský slovník Františka P á r i z a-P á p a i h o[15] (I. vyd. 1708, potom ďalšie vyd. 1767, 1782, 1801), ktorého latinské slová autor poslovenčoval; latinské slová, ktoré sa u Páriza nevyskytovaly, dopĺňal podľa puristicky založeného českého slovníka K. Z. Vusína (vyd. z r. 1743).[16] Predpokladá sa, že Hadbavného slovník použil pri sostavovaní svojho Slovára Anton Bernolák.[17] Rokupisnému slovníku i prekladu biblie pripisuje sa značný kultúrnohistorický význam, lebo znamenajú vyvrcholenie snáh po jazykovom a literárnom osamostatňovaní slovenskej národnosti u slovenských katolíkov pred Bernolákom.

U evanjelikov vo vtedajšom Uhorsku okrem Komenského a iných prác českého pôvodu používaly sa na školách slovníky K. C e l l a r i u s a,[18] autora latinsko-nemeckého slovníka, v rozličných úpravách, najmä v prepracovaní Mateja B e l a, ktorý slovník doplnil slovami maďarskými a českými.[19]

Úpadok národného života a jazyka v 18. storočí v Čechách po V. Rosovi a K. Vusínovi odráža sa i v slovnikárstve. V tomto smere je známy najmä Ján Václav P o h l, ktorý vo svojej gramatike[20] uverejnil i sbierku slov,[21] plnú nepodarených novotvarov. Ako v gramatike i v slovníku sa Pohl ukázal ako nezodpovedný novotár, ktorý nepozná slovnú zásobu češtiny, ani jej gramatickú stavbu. Jeho činnosť, nebezpečnú pre český jazyk, zarazil hneď na počiatku obrodenia geniálny filolog Jozef Dobrovský so svojimi spolupracovníkmi[22] a správny smer obohacovaniu slovnej zásoby novej češtiny dala Jungmannova škola.

[13] Porov. B. Rusinský l. c. 7.

[14] Fotografické snímky, ktoré zadovážila Matica slovenská, a ich prepis sú v Slovanskom seminári Filozofickej fakulty v Bratislave.

[15] Francisci Pariz Papai Dictionarium Manuale Latino-Ungaricum et Ungarico-Latinum, Levoča 1708.

[16] Porov. vyššie.

[17] B. Rusinský l. c. 9 n.

[18] Krištof Cellarius (1638—1707) bol profesorom na univerzite v Halle.

[19] Názov diela je „Christophori Cellarii Latinitatis probatae et exercitae Liber memorialis naturali ordine dispositus... In Usum scholarum Patriae... interpretatione Hungarica et Bohemica locumpletauit... Matthia Bel...". Prvé vydanie vyšlo 1719, druhé 1735 (~~obe v Nemecku~~), tretie 1777 v Bratislave.

[20] Jej tretie vydanie vyšlo pod názvom Neuverbesserte böhmische Grammatik (vo Viedni 1773).

[21] V prvom vydaní gramatiky (1756) nazval tento slovníček „Slovnář" (obsahoval asi 1700 slov), v treťom „Slovnik" (asi 6000 slov usporiadaných podľa vecných odborov).

[22] Medzi Dobrovského spolupracovníkmi boli aj Slováci J. Ribay a Št. Leška, o ktorých bude reč ďalej.

Proti Pohlovi, ktorý sa chystal vydať i samostatný slovník, na popud J. Dobrovského pousiloval sa vydať svoje dva slovníky Frant. Ján Tomsa.[23] Oba slovníky majú ráz čisto praktický: heslá nie sú doložené citátmi, české slová sú preložené do nemčiny, v druhom slovníku i do latinčiny. Ale pod vedením Dobrovského autor látku čerpal z dobrých prameňov, pri výbere slov bol opatrný a k nemčine zachoval zdravý, nie otrocký pomer.[24]

Menej kritický než Tomsa bol vo svojich slovníkoch Karol Ignác Thám. Vydal najprv *Deutsch-böhmisches Nationallexikon* (Praha 1788), ku ktorému úvodnú rozpravu napísal známy nemecký slovnikár Ján Krištof Adelung. Slovník je pomerne obšírny, obsahuje mnoho novotvarov, ale mnoho starých a potrebných slov chýba. Tieto chyby vyčítal Thámovi J. Dobrovský. Ale Thám pokračoval v práci ďalej. Okrem slovníka nemecko-českého[25] vydal i slovník česko-nemecký v dvoch dieloch (1805 a 1807). Jeho druhú časť prepracoval Tomsa. Thámove a Tomsove slovníky slúžily dobre praktickým potrebám.

Vedecké ciele ako v iných odboroch i v slovníkovej práci sledoval Jozef Dobrovský svojím *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* (I. diel 1802). Dobrovský sa opieral o písomné pamiatky i ľudový jazyk a usiloval sa vyhovieť predovšetkým požiadavkám čo najväčšej úplnosti, presnosti a pritom i stručnosti. Neuvádza síce citáty, ale správne vystihuje význam slov a uvádza českú frazeologiu. Jeho zásluha je predovšetkým v tom, že svojou autoritou zarazil nezdravé jazykové novotárenie a že naznačil smernice pre pestovanie spisovného jazyka českého podľa vnútorných zákonov.[26] Dobrovského slovník použili ďalší pracovníci, najmä J. Palkovič a J. Jungmann.

---

[23] Prvý vyšiel v Prahe s názvom *Malý německý a český slovník* (na 622 stranách vreckového formátu), druhý s názvom *Vollständiges Wörterbuch der böhmischen, deutschen und lateinischen Sprache* v Prahe r. 1891 s predhovorom Jozefa Dobrovského Abhandlung über Ursprung und Bildung der slavischen, insbesondere der böhmischen Sprache.

[24] O novších českých slovníkoch, ďalej o Bernolákovom, Palkovičovom slovníku a iných starších slovníkoch slovenských až do r. 1923, o cudzích do počiatku 19. storočia podrobne písal Miloš Weingart v štúdii *Slovenský slovník. Stať historická a programová* v knihe *Příspěvky k studiu slovenštiny*, Bratislava 1923. O slovenskej lexikografii písal ďalej J. V. Peřinka v Prúdoch r. 1920. — O starších českých slovníkoch i gramatikách písal Al. Lisický v článkoch pod názvom *Z dějin zápasu o české slovo*, Osvěta 49, 1918, 473—483, 537—548, 613—619, a osobitne o Pólovi (Pohlovi) až po Palkovičov slovník v roč. 50, 1919, str. 39—46, 160—169, 214—222, 285—293, 345—352, 415—423, 459—467.

[25] V druhom vydaní vyšiel s názvom *Neues ausführliches und vollständiges deutsch-böhmisches Nationallexikon*, zweite sehr vermehrte und verbesserte Auflage in 2 Theilen (v Prahe 1799 na 1305 stranách).

[26] V Dobrovského slovníku je na prvom mieste stručný prehľad českých slovníkov (Vorbericht z 20. marca 1800), ďalej dôkladná kmeňoslovná rozprava „Von Bildung der Nennwörter" a potom prvá časť slovníka, t. j. heslá litery A—K (LXVIII +

Na Slovensku koncom 18. a začiatkom 19. storočia pracovalo sa i v lexikografii dvojakým smerom, ako sa vyvíjala celá literatúra: alebo sa vydávaly prekladové slovníky, v ktorých ako domáca reč sa uvádzala vždy čeština, alebo sa sbieraly slovenské nárečové výrazy a slovenská frazeologia a sostavoval sa slovenský slovník. Z tých dvoch smerov vyšly i dva významné slovníky — Bernolákov a Palkovičov. Kým Bernolák nadviazal na trnavskú slovníkovú literatúru a iné slovníkové práce, známe vo vtedajšom Uhorsku, Palkovič sa opieral o českú lexikografiu a podstatne prispel k jej rozvoju.

Hoci Bernolákov slovník vyšiel neskoršie ako Palkovičov, v rukopise bol hotový už pred Bernolákovou smrťou (1813). Anton Bernolák pomýšľal na slovnikársku činnosť už od mladosti, ako o tom svedčí jeho knižka *Etymologia vocum slavicarum* (Trnava 1791). Podáva tu náuku o tvorení slov a v dodatku názvoslovie rozličných odborov vedných i praktických. Podľa vzoru českého jazykového novotárenia (Rosa, Pohl) sám tvoril niektoré slová, ktoré sa neujaly.[27] — Látku pre svoj slovník sbieral sám po dlhé roky. Slovnikársky ju spracoval v r. 1790—95.[28] No uverejnenia svojho diela sa nedočkal. Vyšlo až 12 rokov po jeho smrti s názvom: *Slowár Slowenskí Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí* (Budín 1825—7).[29] Vydal ho po úpravách a doplnkoch (ide najmä o celý VI. sväzok Repertorium, t. j. abecedný soznam latinských, maďarských a nemeckých slov) ostrihomský kanonik Juraj Palkovič.

Pri spracovaní slovníkovej látky Bernolák akiste použil dovtedajšie tlačené slovníky trnavské (Liczeiho, Alvarusa, Wagnera), z rukopisných slovníkov asi Hadbavného slovník, ďalej slovník Páriza-Pápaiho a pravdepodobne i české slovníky. Z týchto slovníkov má cudzojazyčný materiál, najmä latinský a nemecký; maďarský materiál má stopy dialektov Žitného ostrova. Slovenskú látku čerpal z trnavskej tlačenej literatúry (od r. 1787, t. j. od vydania Dissertatio), z hovorového úzu vzdelancov, ale najviac z vlastného, osobného úzu a z jednotlivých nárečí. Svoje pramene sám bližšie necituje ani neudáva. Jeho slovník je veľký prekladový slovník viacjazyčný, t. j. slovenské slová, spojenia slov (frazeologické jednotky) a vety vždy sa prekladajú do latinčiny (pri latinských vetách al.

344 strán). Ďalšej práce na slovníku sa Dobrovský zriekol. Pokračoval v nej Ant. J. Puchmajer (písmená L—M) a Václav Hanka, ktorý dielo dokončil a vydal r. 1821.

[27] Prvú časť Etymologie, vlastnú náuku o tvorení slov (kmeňoslovie), podrobne rozobral Belo Letz v Sborníku Matice slovenskej XIX, 1941, 331—335 (to isté v Kmeňoslovných úvahách).

[28] Porov. B. Rusinský l. c. 12.

[29] Plný titul je: Slowár Slowenskí Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí: seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum Auctore Antonio Bernolák Nobili Pannonis Szlaniczensi Tomus I. A—J, str. I—XVI, 1—848; tomus II. K—N, str. 849—1762; tomus III. O—P, str. 1763—2680; tomus IV. R—U, str. 2681—3556; tomus V. W—Z, str. 3557—4446; tomus VI. Repertorium Lexici Slavici-Bohemico-Latino-Germanico-Ungarici str. 856.

spojeniach slov zbytočne sa uvádzajú skratky mien rímskych spisovateľov), do nemčiny, do maďarčiny (pri maďarských výrazoch sa cituje často Páriz-Pápai); niekedy sa uvádza i český výraz, no nie vždy. Niektoré české tvary uvádzajú sa i ako heslá, pravda, s krížikom ako znakom, že sú neslovenské. Uvádzaním výrazov a viet vždy aspoň v štyroch jazykoch je daný veľký rozsah slovníka. K tomu prispelo i uvádzanie rozličných hláskových obmien jednotlivých slov a ich tvarov, mnohých deminutív, prisvojovacích adjektív, teda nepotrebných tvarov a odvodenín. Významove jednotlivé heslá sú podrobne rozčlenené; ku každému významu pridávajú sa príslušné synonymá, zachycujú sa jadrné slovné spojenia, príslovia a porekadlá. Bernolák veľmi dobre rozumel najmä názvom z oblasti hmotnej kultúry slovenského ľudu. Niektoré slová označoval hviezdičkou ako vulgárne (kuchynské alebo barbarské), medzi nimi aj mnohé slová a tvary stredoslovenské.

V celom slovníku rozhodujúci zreteľ bol normatívny. Bernolákovi išlo o ustálenie slovnej zásoby nového spisovného jazyka západoslovenského typu. K nemu sa druží zreteľ praktický: preložiť slovenské slová do troch cudzích jazykov. Pre takýto dvojitý cieľ Bernolákov slovník sa neobyčajne a v mnohých prípadoch zbytočne rozrástol, takže je to doteraz najväčší slovenský slovník. Pretože vyšiel oneskorene, svoje úlohy prakticky nesplnil, lebo sa málo používal. Dnes má pre nás cenu historickú a cenu vedeckého prameňa. Je pre nás shrnutím slovnej zásoby vzdelancov západného, trnavského okruhu, dokumentom o význame mnohých ľudových slov z rozhrania 18. a 19. storočia a o úze i náhľadoch Antona Bernoláka v oblasti slovenského slovníka.[30]

Druhý smer, ktorý pri používaní spisovnej češtiny a pri jej lexikografickom spracúvaní sbiera a zachycuje i slovenské slová a spojenia, reprezentujú predovšetkým dvaja lexikografickí pracovníci: Juraj Ribay a Juraj Palkovič.

Juraj Ribay (1754—1812) je známy predovšetkým svojou spoluprácou s Jozefom Dobrovským, ktorá je dobre zachytená v ich korešpondencii. Inak jeho diela o slovenskej a českej slovnej zásobe, najmä o slovenskej frazeologii a o slovenských slovách v maďarčine ostaly v rukopise. Ribayovu prácu čiastočne využil pre svoj slovník Juraj Palkovič.

Ako Ribay slúžil viac iným lingvistom a slovnikárom, podobne i Štefan Leška (1757—1818) pomáhal ako evanjelický farár, pôsobiaci desať rokov v Prahe, predovšetkým českým slovnikárom v období Dobrovského. Ale i jeho prácu využil Juraj Palkovič.

Juraj Palkovič (1769—1850) ako profesor reči a literatúry československej na bratislavskom evanjelickom lýceu mal najbližšie k jazykovednej práci, hoci viac sa venoval práci popularizačnej a redaktorskej

[30] Staršiu literatúru a rozličné mienky o Bernolákovom slovníku uvádza M. Weingart, *Příspěvky k studiu slovenštiny*, 30 n. Novšie o tomto slovníku písal B. Rusinský l. c. a Ján Mihál v Sborníku Matice slovenskej XIX, 1941.

i vydavateľskej. Prípravnou prácou pre väčší slovník bolo jeho *Vysvětlení slov starých česko-slovenských i některých cizích*,[31] ktoré pripojil k vydaniu prekladu biblie (r. 1808). Malo dvojakú úlohu: podať vecný komentár a diferenciálny slovníček česko-slovenský pre slovenských čitateľov biblie. Už vo „Vysvětlení" Palkovič ukázal dobrý smysel pre významové rozdiely slov českých a slovenských. Jazyk Kralickej biblie, ktorej komentáre si vyexcerpoval, bol mu východiskom pri sostavovaní diela *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* (I—II, 1820/21).[32] Cieľom Palkovičovým bolo sostaviť dobrý slovník pre školu a vôbec pre praktickú potrebu obchodníkov, dôstojníkov, úradníkov a iných, ktorí pôsobili na Slovensku. Praktický zreteľ nám vysvetľuje i tú skutočnosť, že on, prísny zastanca jednotného spisovného jazyka, vo svojom slovníku uvádza slovenské slová a spojenia.

Látku k svojmu slovníku Palkovič čerpal predovšetkým z literatúry. V úvode uvádza — okrem Kralickej biblie a svojich vlastných prác — spisovateľov Abrahama z Ginterrodu, Dalimila, Hájka z Libočan, Haranta, Komenského, Jungmanna, Mandevillu, Nejedlého, Pelcla, Puchmajera, Ribayho, Veleslavína, Vratislava z Mitrovic a i., teda zväčša staršiu literatúru. Shodne s Dobrovským a inými za klasickú pokladal literatúru 16. storočia, novotárom zo 17. a 18. storočia a potom ani z 19. storočia nedôveroval. Preto sa svojim súčasníkom zdal v jazykových veciach konzervatívnym.

Palkovič pokladá češtinu za spisovný jazyk Slovákov, a to v jeho písomnej i hovorovej funkcii. Stručne shrnuje i pravidlá výslovnosti, ako sa ustálily na Slovensku (*r* miesto *ř*, *ú* miesto písaného *au*, pravda, okrem inštrumentálu sg. fem. *rukou* ap., *í* za *ý*, *e* za *ě* s mäkkým predchádzajúcim *d*, *t*, *n* atď.).

Okrem spisovnej „vyššej slovenčiny" rozoznáva „nižšiu" ľudovú reč. Používa ju ľud a v svojich intímnych prejavoch i vzdelanci. Palkovič do slovníka zachytil i slová tejto ľudovej reči, pokiaľ sa odlišovaly od spisovného jazyka, ale v upravenej, nie fonetickej podobe. Jeho pomer k slovníkovému materiálu je normatívny: presne rozlišuje spisovné a nespisovné, ľudové a nárečové slová. Pravda, ľudový jazyk český nepoznal, preto ho ani nezachytil. Slovenské alebo moravské slová označuje skratkou, niekedy podľa bývalých stolíc (nitrianske, liptovské ap.). Celkove s pomocou prác

[31] Plný názov znie: Vysvětlení slov starých česko-slovenských i některých cizích v Biblí Páně, čtoucím Čechům, Slovákům a Moravanům k snadnějšímu porozumění (na konci Nového Zákona, str. 343—391; ďalej na str. 392—397 je výklad biblických mien).

[32] Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten annächst für Schulen durchaus neubearbeitet, auch mit einem vollständigen deutschen Wortregister versehen, und auf eigenen Kosten herausgegeben von Georg Palkowitsch, Prof. der böhmisch-slawischen Sprache u. Literatur zu Pressburg. Ester Band A — K. Prag, 1820. Zweyter Band O—Ž. Pressburg 1821.

Ribayho a Lešku dobre zachytil hlavné rozdiely v slovnej zásobe spisovnej češtiny (z druhého desaťročia 19. storočia) a slovenského celonárodného jazyka.

Slovné bohatstvo spisovnej češtiny podal Palkovič zo všetkých vtedajších slovnikárov najúplnejšie i pri všetkej stručnosti. Nebol puristom, uvádzal i cudzie slová, najmä latinské a nemecké, ktoré sa v starších časoch používaly a ktoré neskoršie zo spisovnej češtiny vypadly.

Palkovičov slovník, svojím rázom prekladový a normatívny, je vynikajúce dielo našej lexikografie. Úplne nahradený bol až o dve desaťročia neskoršie väčším a dokonalejším dielom Jungmannovým.

Jozef Jungmann (1773—1847) bol vedúcou osobnosťou v literárnom živote svojej doby. Prakticky i teoreticky podstatne prispel k výstavbe novej spisovnej češtiny. Slovník začal chystať dosť skoro, pomáhali mu pri ňom skoro všetci vtedajší literárni pracovníci, najmä P. J. Šafárik, ale dokončil ho až po tridsiatich rokoch. Jeho *Slovník česko-německý* vyšiel v Prahe v piatich sväzkoch (1835—39). Jungmann shrnul v ňom látku všetkých predchádzajúcich slovníkov a celej písanej literatúry, ale čerpal i zo súčasnej hovorovej reči. Doklady zo staršej i novej literatúry viac-menej presne citoval. Do slovníka zahrnul i slovenské výrazy, nakoľko mu boly známe, hlavne z Palkovičovho slovníka. Vzorom mu bol poľský slovník Lindeho, s ktorým sa v mnohých heslách výkladom i usporiadaním celkom shoduje. Pre svoju úplnosť, sústavnosť i metodickosť a kritičnosť patrí medzi vrcholné vedecké diela národného obrodenia. Hoci po sto rokoch je už pochopiteľne neúplný, ani podnes nebol s mnohých stránok predstihnutý.

Pôvodne ako druhá časť Jungmannovho slovníka mal vyjsť slovník nemecko-český, ale vyšiel celkom osobitne (1851). Jeho autorom je J. Franta-Šumavský.

V štúrovskom období, keď sa formovala spisovná slovenčina nového typu, nebolo pokojného prostredia na sostavovanie väčších slovníkových prác, hoci Ľ. Štúr, keď písal Nauku reči slovenskej, ohlasoval obšírny slovník „krajana nášho". Vznikol len menší prekladový slovník (*Noví maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí slovňík* — Sarvaš 1848, druhé vyd. v Prešporku r. 1863) od Štefana Jančoviča v štúrovskom fonetickom pravopise s mnohými novoutvorenými slovami. Autor ho „složiu návodom slavnej maďarskej akademii" a pridal i stručné gramatiky oboch jazykov.

Ani *v matičných rokoch,* keď sa ustálila spisovná slovenčina s terajším pravopisom, neboly priaznivé pomery pre vznik veľkého slovníka. V Matici slovenskej robily sa prípravy na sostavenie slovníka, ale dielo sa neuskutočnilo pre zrušenie Matice. V tom čase vyšiel v troch dieloch trojrečový prekladový slovník, ktorého autorom bol profesor bystrického gymnázia Jozef Loos (*Slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči,* Budapešť 1869—71). Jeho pôvodca usiloval sa shrnúť a zachytiť slovnú

zásobu spisovného jazyka i s odbornou terminologiou. „Každé zastaralé, pokazené a v obor krajomluvov patriace slovo" podľa vlastného úvodu obišiel, lebo musel sostavovať stručný slovník.

Slovníkový materiál z Matice slovenskej, ktorý okrem iných sbieral F. V. Sasinek, využil pre svoj *Česko-německý slovník* zvláště grammaticko-frazeologický (1878—93) Fr. Št. Kott. Tento slovník je najobšírnejší zo všetkých českých slovníkov, ktoré vyšly pred r. 1918, ale svojím založením a spracovaním nevyrovná sa Jungmannovmu slovníku, ktorý mal nahradiť. V siedmich sväzkoch slovníka i v ďalších doplnkoch shromaždil autor veľké množstvo látky, ktorej pôvod vždy označuje citovaním autora diela. Celkove slovník sa vyznačuje snahou o jazykovú správnosť.

Okrem Kottovho slovníka vznikol koncom 19. a začiatkom 20. storočia v Čechách veľký počet rozličných slovníkov, z ktorých treba spomenúť aspoň dva. Ján Gebauer vydal časť staročeského slovníka (lit. A—N), ktorý doteraz nie je dokončený, a Fr. Bartoš *Dialektický slovník moravský* (1906).

Slovenské slovníkové práce, ktoré vznikly pred r. 1918, sú len malé prekladové slovníky; maly svojho času len praktickú cenu, ako napr. slovensko-ruský (Mičátkov z r. 1892), slovensko-český a česko-slovenský (K. Kálala a K. Salvu z r. 1896), maďarský (Pechányov z r. 1906).

Úlohu pravopisného slovníka do istej miery plnily pravopisné indexy pri pravopisných a gramatických príručkách Sama Czambla (Slovenský pravopis, Rukoväť spisovnej reči slovenskej). Czambel nám zanechal i stručný *nárečový slovník* z východného Slovenska (na konci knihy *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov,* Turč. Sv. Martin 1906).

Až Petrovi Tvrdému podarilo sa sostaviť slovník súčasnej slovenčiny. Vyšiel pod názvom *Slovenský frazeologický slovník* (1. vyd. v Trnave 1931, 2. vyd. v Prahe — Prešove 1933 a Doplnky 1937). P. Tvrdý pracoval podľa starších slovníkov slovenských a českých (najmä podľa Kottovho) i na základe vlastných výpiskov z literatúry; ľudové nárečia, podľa jeho vlastných slov „dialektologia", sú slabo zastúpené. Tvrdý mal teda predstavu úplného slovenského slovníka, kde by sa podávala látka spisovného jazyka i nárečí. Len pre nedostatočné predbežné spracovanie slovenských nárečí nárečové slová sa neuvádzajú. „Výpoveďami zo života a citátmi zo spisovateľov dávnych i nových vybranými ukazuje slovník tento náležité upotrebovanie jednotlivých slov a ukazuje aj bohatosť a ústrojnosť slovenského jazyka. V ňom nájdete aj veľa porekadiel (prísloví)." „V slovníku tomto, nakoľko bolo možné, pripojil som ku každému slovu výklad, vysvetlenie synonymami a niekedy aj preklad na iný jazyk," hovorí autor v úvode. No slovník je nerovnomerne spracovaný: doklady uvádza len v niektorých heslách a význam určuje výkladom len zriedka. Ďalej nerozlišuje dostatočne vrstvy spisovného jazyka s hľadiska štylistického a niekedy puristicky označuje ako nesprávne slová hodne

zaužívané. Dnes je už v mnohých veciach zastaralý. Tvrdého zásluha je v tom, že prvý shrnul slovnú zásobu spisovnej slovenčiny v najnovšom čase.

Diferenciálny slovník slovensko-český s ukazovateľom česko-slovenským vydal Miroslav Kálal v práci nazvanej *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí* (B. Bystrica 1924). Obsahuje do 40.000 hesiel so slovami odchylnými často len zvukove. Pri nedostatku dôkladného moderného slovníka česko-slovenského a slovensko-českého vykonáva dobré služby i dnes Kálalov slovník, hoci je pristručný a má mnohé chyby; najmä nenáležite spája slovník spisovný s nárečovým.

Písanú podobu časti slovnej zásoby súčasnej slovenčiny zachytil soznam slov Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940 (prvé vydanie z r. 1931 bolo omnoho stručnejšie). Jeho hlavná chyba je v tom, že mnohé zaužívané a potrebné slová sú v ňom označené hviezdičkou ako nesprávne, napr. *pilný, pozde, úkol, schôdza* a mn. i., t. j. je puristický v zlom smysle slova.

Po r. 1918 vyšlo ešte niekoľko prekladových slovníkov, z ktorých najväčší a najvýznamnejší je *Zovrubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský* (Praha—Prešov 1937) od Jána Hvozdzika. Jeho nedostatok je v tom, že si autor sám tvoril niektoré slová, ktoré sa v spisovnej slovenčine nevyskytujú.

Vzniklo i niekoľko pokusov o terminologický slovník. Taká je staršia práca Polakovičova a novšia Ledényiho z odboru lekárskej terminologie, Viestov železničný slovník, Fajnora-Zátureckého právnický slovník, Feriancove práce z terminologie zoologickej (názvy vtákov a rýb) a i.

Materiál pre slovník spisovnej slovenčiny shromažďoval sa v obnovenej Matici slovenskej po prvej svetovej vojne (sústavnejšie od r. 1934).

Po r. 1945 v Matici slovenskej začal vychádzať v sošitoch *Slovník spisovného jazyka slovenského,* kde sa mala zachytiť, shrnúť, vyložiť a v citátoch doložiť celá slovná zásoba spisovnej slovenčiny. Po reorganizácii Matice slovenskej slovníkové práce sa sústredily v Slovenskej akadémii vied a umení v Bratislave. V jej Jazykovednom ústave chystá sa najprv príručný normatívny slovník bez citátov. Sbiera sa i ďalej nový materiál na veľký dokladový slovník, v ktorého vydávaní sa bude pokračovať neskôr.

Z prekladových slovníkov, chystaných v Slovenskej akadémii vied a umení, treba spomenúť dôkladný slovník slovensko-ruský a rusko-slovenský prof. A. Isačenka a jeho spolupracovníkov.

Pre slovenské slovníky vzorom sú nové slovníky české: veľký *Příruční slovník jazyka českého,* ktorý od r. 1935 vydáva Česká akademie věd a umění, a menší P. Váš u—Fr. Trávníčka, *Slovník jazyka českého,* 3. vyd. 1946, a najmä sovietske slovníky ruské, predovšetkým slovník D. N. Ušakova.

Ako v iných odboroch lingvistiky i v slovnikárstve novú epochu otvárajú geniálne práce J. V. Stalina *Marxizmus a otázky jazykovedy.*

K slovníkovému spracovaniu súčasnej slovenčiny a češtiny a k bohatej problematike modernej lexikologie, ako sa javí po jazykovednej diskusii v SSSR, vráti sa autor tejto state v osobitnom kritickom a sebakritickom príspevku.

Zanikanie menných tvarov privlastňovacích príd. mien v spisovnej slovenčine

Vlado Uhlár

Z pôvodného menného skloňovania privlastňovacích príd. mien, tvorených z muž. osobných mien príponou *-ov, -ova, -ovo (otcov otcova, otcovo)* a zo žen. osobných mien príponou *-in, -ina, -ino (matkin, matkina, matkino),* ostaly v dnešnom slovenskom jazyku len trosky. V slovenčine sa završa proces, ktorý sa začal už v praslovančine a ktorý zpolovice bol ukončený v prvom slov. spisovnom jazyku, staroslovienčine, kde už polovica pádov prijala tvary „složeného" skloňovania podľa vzoru „pekný, -á, -é". V podstate sú to tvary, kde je teraz *-ý-:* inštr. sg. *otcovým,* gen. a lok. pl. *otcových,* dat. pl. *otcovým,* inštr. pl. *otcovými.* Kým spisovná čeština ostala v podstate na tomto stave, slovenčina pokračovala ďalej v odstraňovaní menných tvarov v duchu tendencie pre ňu typickej: vyrovnávať koncovky rodov a vzorov. Ale na odstránenie ďalších menných tvarov nepoužila už len koncovky „složeného" skloňovania, ale v gen., dat., lok. sg. muž. a str. rodu použila koncovky privlastňovacích zámen, a tak podľa tvarov *môj-ho, môj-mu,* o *moj-om* vznikly analogické tvary *otcov-ho, otcov-mu,* o *otcov-om,* v gen., dat. a lok. sg. žen. rodu je koncovka *-ej (otcov-ej),* ktorá je v „složenom" skloňovaní *(pekn-ej)* a shodne aj pri zámenách *(jej, mojej).* Proces postúpil ešte ďalej aj do nom. pl. žen. a str. rodu, kde v spisovnom jazyku analogický tvar (podľa *moje, naše*) *otcove* vytlačil staré menné tvary *(otcovy sestry, otcova okna).* Ale vo väčšine slov. nárečí aj sem prenikla koncovka „složeného" skloňovania: *otcové* (sestry, polia) — podľa „pekné". V nom. pl. muž. rodu sa v spisovnom jazyku udržuje stará menná koncovka *-i (otcovi).*

V dnešnom spisovnom jazyku majú teda staré menné tvary len nom. sg. *otcov, otcova, otcovo,* ak. žen. rodu *otcovu,* ak. muž. neživ. a str. rodu (= nom.) a nom. pl. muž. živ. rodu *otcovi.* K nim sa priraďuje svojou krátkou koncovkou nom. a ak. pl. neživ. muž., žen. a str. rodu *otcove.*

A práve o týchto tvaroch bude reč v tomto článku.

Ide o to, či tento stav v spisovnom jazyku zodpovedá živej výslovnosti, či živá výslovnosť nepokročila ďalej vo vyrovnaní, resp. preberaní koncoviek „složeného" skloňovania.

Stav slovenských nárečí je v mnohom smere charakteristický, i keď nie záväzný pre spisovný jazyk, ktorý sa — podľa prevládajúcich náhľadov v jazykovede posledných čias — vyvíja autonomne. Ale zistiť skutočný stav v spisovnom jazyku nie je ľahké, lebo niet naporúdzi textov, fonetických zápisov, ktoré by boly verným zachytením skutočnej výslovnosti. Na druhej strane pochopiteľne iba výnimočne sa podarí preniknúť živým tvarom do tlače cez prísnu kontrolu normy Pravidiel, zachovávanej pisateľmi a hlavne sadzačmi a korektormi.

Ale máme naporúdzi aj netlačené texty, písomné práce našich žiakov, ktoré sú najlepším zrkadlom živého jazyka a jeho vývinových tendencií. Pätnásťročná prax na rozličných typoch našich škôl III. stupňa (učiteľský ústav, priemyselná škola, gymnázium) dáva dosť potrebného materiálu pre poznanie tohto problému a aj skúseností na jeho riešenie. Zaiste by nám redaktori, prípadne korektori denných novín, najmä pokiaľ ide o príspevky, listy čitateľov, dali podobný obraz.

Od vstupu na školu musí učiteľ, profesor viesť urputný boj o zachovávanie krátkych koncoviek privlastňovacích príd. mien a v úlohách opravovať tvary s dlhými koncovkami *otcová, otcoví, otcové*. A nejde o niekoľko chýb, lebo práve tieto tvary majú v úlohách žiakov rozhodnú prevahu. Na nižších triedach býv. gymnázia a na dnešnej strednej škole bola, resp. je ich záplava a často sa vyskytujú aj vo vyšších triedach. Niekedy sa počet chýb náhodne zmenšuje tým, že pisatelia „zabúdajú" označovať dĺžku koncoviek.

Význam pozorovaného javu zosilňuje skutočnosť, že svoje skúsenosti som získal aj za 8-ročného pôsobenia na východnom Slovensku v Košiciach a Prešove, kde prevažná väčšina žiakov bola z kraja patriaceho do nárečovej oblasti, ktorá nemá dlhých samohlások. Vysvetľujem si vec takto: Žiak, ktorý sa od ľudovej školy učí, že všetky koncovky príd. mien sú dlhé (okrem tvarov na *-om* a *-ej*), prenáša toto pravidlo aj na privlastňovacie príd. mená, ktoré sa v štyroch koncovkách líšia od príd. mien vzoru „pekný" iba v kvantite koncovej samohlásky *(pekná—otcova, peknú—otcovu, pekní—otcovi, pekné—otcove)*, vo väčšine koncoviek sa vôbec nelíšia a len v nom. sg. muž. a str. rodu majú iné koncovky než akostné príd. mená vzoru „pekný". Keď vyrovnávanie zasiahlo temer všetky ostatné pády, nepatrný rozdiel v dĺžke koncoviek nemohol a nemôže zastaviť prevzatie dĺžok i v týchto štyroch tvaroch, najmä keď kvantita v nich nemá významových dôsledkov. Čo na východe môže byť zavše azda len vecou grafiky (veď dlhá výslovnosť koncoviek je niekedy sporná, niekedy si ju neosvoja), to sa javí v oblastiach živej kvantity na západnom, južnom a juhovýchodnom Slovensku[1] ako skutočne dlhá výslovnosť.

Ale sama spisovná reč (po príklade češtiny) len posilnila alebo zvýraznila tento stav, keď uzákonila dlhé koncovky v priezviskách žen. rodu, ktoré vznikly prechýlením z priezvisk muž. rodu: Anna Hlaváčová, Hlaváčovú, Hlaváčové a podobne v tituloch typu pani doktorová, inžinierová, doktorovú, ktoré, pravda, v socializme zanikajú. Tak sa uzákonil stav, ktorý uvádza mnohých do pomykova: *Hlaváčova dcéra Anna* je *Anna Hlaváčová, Zimova manželka* je *pani Zimová* a *doktorova žena* je *pani doktorová.*

Napokon je všeobecne známa skutočnosť, že po našich mestách a mestečkách sa donedávna skvely a dakde doteraz skvejú tabuľky s nápismi: Hviezdoslavová, Kmeťová, Masaryková, Štefániková ulica, cesta ap. Reč tabuliek bola veľmi jednoznačná: privlastňovacie príd. mená majú v živej reči dlhé koncovky, v kvantite sa už dávno vyrovnaly s koncovkami akostných príd. mien.

V dôsledku toho by bolo žiadúce, aby tento stav našiel svoje uzákonenie v chystanej úprave Pravidiel slov. pravopisu. Pri tejto úprave majú sa totiž odstrániť zbytočné ťažkosti, ktoré sú širokým vrstvám nášho ľudu, ba aj vzdelancom prekážkou v ďalšom zdarnom rozvíjaní kultúrneho napredovania a v účasti na tvorení nových kultúrnych hodnôt.[2]

Potom prestane uvádzanie rozličných vykonštruovaných poučiek ako: 1. koncovky privlastňovacích príd. mien majú dlhé iba tvary s *-ý-:* s otcovým, bez otcových, k otcovým, otcových, o otcových, s otcovými; 2. privlastňovacie príd. mená majú krátke koncovky v nom., prípadne aj ak. sg.

[1] Na celom západe (Bratislavská, Nitrianska, Trenčianska — okrem severnejších častí, Kysúc, kde sa i koncovky akostných príd. mien vyslovujú krátko), ale aj v Tekove, Honte, Novohrade, na značnej časti Malohontu a v Gemeri vyslovujú sa uvedené koncovky privlastňovacích príd. mien s dlhou samohláskou.

Na celom širokom východe, pokiaľ si žiaci osvoja dlhé koncovky príd. mien, vyslovujú potom rovnako dlho aj koncovky privlastňovacích príd. mien.

Iba samý úzky stred Slovenska (Orava, Liptov, Turiec a Zvolenská) zachováva kvantitatívne pomery koncoviek privlastňovacích príd. mien, ako sú uzákonené v spisovnom jazyku. Tu sa najväčšmi dostáva do pohybu nom. pl. *otcovi.* Žiaci zo starohorskej doliny, od B. Bystrice a Brezna už vyslovujú otcoví bratia, ale otcova, otcovu, otcove. Niektorí vyslovujú zasa s dlhou samohláskou tvar otcovú. V Ružomberku z 83 dievčat IV. roč. strednej školy napísalo 30 susedoví chlapci, ale už len 14 prezidentoví synovia. U žiačok z dedín od Ružomberka je pevná výslovnosť podľa stavu v spisovnom jazyku. Zaujímavé je, že v prvých triedach, kde vplyv spisovnej reči a najmä gramatiky je ešte nie taký silný, z 97 dievčat iba 7 napísalo susedoví chlapci; v ostatných prípadoch napísaly dĺžku iba výnimočne.

[2] Belo Letz v *Gramatike slovenského jazyka* (1950) na str. 293 uvádza zo živej reči západu tvary *otcové, otcového, otcovému* ..., ale hovorí že ešte nejde o zavŕšené vývinové štádium vytisnutia zvyškov tvarov substantívneho skloňovania tvarmi príd. mien a že preto prichodí zachovať v spisovnom jazyku koncovky doterajšieho vzoru. Nemožno súhlasiť s takýmto trpným stanoviskom. Vývin jazyka dospel ďalej. Je povinnosťou jazykovedca zasahovať do vývinu spisovného jazyka v smere živých tendencií. Pravda, tvary *otcového, otcovému* neprichodia do úvahy pre spisovný jazyk, lebo tvary *otcovho, otcovmu* majú v ňom už pevné miesto.

i pl. všetkých rodov a v ak. sg. žen. rodu: *otcov, otcova, otcovo, otcovi, otcove, otcovu;* 3. tvary *otcova, otcovu, otcovi, otcove* pri privlastňovacích príd. menách sú krátke.

Ostávajú iba tvary *otcov* a *otcovo,* z ktorých prvý je jediný pevný zvyšok bývalého menného skloňovania, zakiaľ tvar *otcovo* je tiež na ústupe pred tvarom „složeného" skloňovania *otcové,* ktorý často nachodíme v ústnych prejavoch. Časté používanie tohto tvaru sa opiera o stav vo väčšine slov. nárečí. Tvar *otcove* (príp. *otcové*) m. *otcovo* je častý aj v ústnych prejavoch ľudí z východoslovenskej nárečovej oblasti, ktorí tvar *otcovo* pociťujú ako nárečový vplyvom toho, že mnohé východoslovenské nárečia majú koncovku *-ovo* aj v nom. pl. pre všetky rody a v ak. pl. žen. a str. rodu: *ocovo chlapci, ocovo dzifki, ocovo dzeci.*

Tvar *otcové* popri *otcovo* ako rovnocenný by mal nájsť svoje uzákonenie aj v gramatike spisovnej slovenčiny.

V spisovnej češtine menné tvary *otcova, otcovu, otcovi* majú oporu vo viacerých menných tvaroch (*otcova sestra, otcovy sestry, otcově sestře, otcovu sestru, o otcově sestře; otcova domu, pole, otcovu domu, poli; otcovi hoši, otcovy sestry, otcova pole*), ale v moravských nárečiach sa uskutočnilo temer dôsledné splynutie so skloňovaním akostných adjektív. Tak v hanáckom nárečí (podľa údajov môjho kolegu prof. O. Kuchyňu) sú tieto tvary:

sg. ocuf (bratr), ocovi (ďiťe),	ocova (sestra)
ocoviho (bratra)	ocové (sestry)
ocovimu (bratrovi)	g ocové (sestře)
ocoviho (bratra), ocovi (ďiťe)	ocovó (sestro)
ocuf (bič)	
o ocovim (bratrovi)	o ocové (sestře)
z ocovim (bratrem)	z ocovó (setró)
pl. ocovi (bratři), ocovi (ďeťi)	ocovi (sestry) atď.

Metodické poznámky k vyučovaniu slovenčiny

Gejza Horák

2. ročník národnej školy. — Učivo: slovo — slabika — hláska — písmeno[1]

Zobrazovanie vetnej stavby, ktoré sme uviedli v prvom metodickom príspevku (SR XVI, č. 5, 145), je súčiastkou prípravy na podávanie a osvojenie si učiva: slovo — slabika — hláska — písmeno. Opiera sa zprvu len o zvukovú podobu vety. Neskôr značí sa schéma vety, t. j. úsečky,

[1] Pozri P. Bernáth—M. Prídavok—M. Rumpel, *Slovenčina, I. diel,* Štátne nakladateľstvo v Bratislave 1949, 34—45.

ktorými učiteľ alebo žiak naznačuje skupinu slov (ich dĺžku) vo vete, priamo pod napísanú vetu, pričom dĺžka jednotlivých úsečiek odpovedá dĺžke príslušných slov. Vetná schéma, ktorú treba výrazne naznačiť na tabuli, paralelne s napísanou vetou je východiskom pozorovania: *Veta sa skladá zo slov; slová sú nie rovnaké, jedno je kratšie, iné dlhšie, daktoré slová sú čo do dĺžky rovnaké.* Potom zistíme, koľko slov má „naša" veta a orientujeme sa v nej. Podľa vyzvania (vyzve učiteľ alebo žiak) čítajú žiaci celú vetu alebo označené slovo. Slovo, ktoré má žiak (žiaci) prečítať, podtiahnuť, ukázať, označuje sa podľa poradia vo vete, a to od začiatku i od konca vety, alebo podľa dĺžky. Žiak má prečítať prvé, druhé ... posledné, najdlhšie, najkratšie slovo — ukázať, napísať, podtiahnuť rovnaké slová vo vete ap. Výsledky pozorovania a zistenia sa potom zopakujú, shrnú, vyznačia a použijú pri pozorovaní iných viet.

Pre bezpečné poznanie vetnej stavby možno použiť hru „Rozoberáme a skladáme vety". — Známe vety, ktoré učiteľ napísal na tabuľu a ktoré si žiaci vpísali do písaniek, rozpíšu sa na lístky. Lístky pomiešame a potom z nich skladáme podľa vzoru na tabuli (v písanke) vety. Najprv stavia vetu učiteľ, potom kolektívne všetci žiaci, ďalej jeden pod kontrolou svojich spolužiakov a napokon všetci jednotlivo. Žiak má dávať pozor najmä na prvé slovo (veľké začiatočné písmeno) a znamienko na konci vety. Najskôr postupujeme v sostavovaní vety od začiatku (prvé, druhé ... slovo), neskôr však môžeme žiadať aj iný postup. Žiak nehľadá lístok s prvým, druhým ... slovom, ale slovo, ktoré vytiahne, správne umiesti na naznačenú schému v písanke, na papieri, alebo podľa postavenia daného slova umiesti ostatné. Zprvu lístky má len učiteľ, potom podľa vzoru vyhotoví si lístky každý žiak. — Hra nám poskytuje veľa možností obmieňania a je výdatnou pomôckou, ktorá potrebným spôsobom zaujme pozornosť žiakov.

Keď žiaci ovládajú techniku stavania viet, ktoré najskôr pozorovali ako celky, pristúpime k sostavovaniu neznámych viet (krátky text). Aby sme vyhoveli hravosti žiakov, môžeme vložiť pripravené lístky do klobúka a spoločne so žiakmi „skúmame", čo sa dá z lístkov sostaviť. Najprv si žiaci povšimnú slová s veľkým začiatočným písmenom — to sú prvé slová budúcich viet. Potom umiestia interpunkčné znamienka: bodku, výkričník, otáznik, čiarku a potom vo vzájomnej spolupráci a v spolupráci s učiteľom sostavia text. Usporiadané lístky sa potom môžu nalepiť na papier, do písanky ap. Úlohu učiteľa neskôr prevezme daktorý zo žiakov. Sostaví si doma niekoľko viet, rozpíše ich po slovách na lístky, donesie pomiešané do triedy a spolužiaci dostanú za úlohu „urobiť s nimi poriadok". Takýmto spôsobom poučky *Veta sa skladá zo slov — Každé slovo píšeme osve* sú nadobudnuté pracovne a využité prakticky.

Teraz pristúpime ku skúmaniu stavby s l o v a. — Vyberieme si vo vete vhodné slovo, určíme si jeho myšlienkový obsah (význam), pozorujeme jeho zvukovú a grafickú podobu. Učiteľ zreteľne vyslovuje slovo

a žiada od žiakov, aby sústredene pozorovali jeho artikuláciu. Výsledkom pozorovania, doplneného učiteľovým poučením, je poučka *Slová sa skladajú zo slabík* a ujasnenie pojmu „slabika" *(čiastka slova, ktorú vyslovíme na jedno otvorenie úst)*. Potom spoločne rozkladáme slová na slabiky. — Vyberieme si vhodnú vetu, napíšeme ju, zistíme, aká je, z koľkých slov pozostáva a postupne rozkladáme jej slová na slabiky. Na začiatočné rozkladanie sú najvhodnejšie slová s otvorenými slabikami. Pri nacvičovaní rozdelenia slov na slabiky môžeme použiť podobnú hru, ako sme tu uviedli pri rozkladaní vety na slová. — Rozpíšeme slabiky známych slov na lístky a potom sa pokúsime složiť z nich slová a celé vety.

Pri rozkladaní slov na slabiky uplatňujeme v prvom rade zreteľ artikulačný; neskôr, pravda, prístupným spôsobom, usilujeme sa vhodne kombinovať artikulačný zreteľ s ohľadom na morfologickú stavbu slova. Rozložíme na slabiky čo možno najväčšie množstvo slov a pomáhame žiakom pri praktickom využití rozkladania pri rozdeľovaní slov na konci riadkov.

Keď žiaci rozpisujú slabiky jednotlivých slov na lístky, dbajme, aby nesamostatnosť slabík vyznačovali vodorovnými čiarkami (spojovníkom). Podľa toho, či určitá slabika má spojovník z oboch strán alebo len z jednej (pravej alebo ľavej), žiak zistí, či ide o vnútornú, začiatočnú alebo konečnú slabiku slova. (Napr.: *-tec-, -ko, o-; -čik, me-, -sia-* ap.)

Pri rozkladaní slov na slabiky učiteľ sa má usilovať o presnú a výraznú artikuláciu a priam tak má presnú výslovnosť úzkostlivo žiadať od žiakov. Presná a správna artikulácia sa má vyžadovať najmä od tých žiakov, u ktorých sme pobadali chyby reči alebo náklonnosť k výslovnosti nedbanlivej. — Učivo, ktoré si práve všímame, je výhodné pre artikulačné cvičenia. Výsledky artikulačných cvičení sa môžu merať a overovať pri artikulačnej hre. — Žiak vysloví začiatočnú, vnútornú alebo konečnú slabiku slova nahlas a ostatné slabiky potichu s príslušnými pohybmi rečových orgánov a spolužiaci majú zistiť, ktoré slovo vyslovil.

Pri zreteľnej výslovnosti vlastnej a pri stálom pozorovaní výraznej artikulácie učiteľovej i spolužiakovej žiak ľahko vypozoruje rozdiel medzi otvorenou a zatvorenou slabikou. Výsledky tohto pozorovania sa po náležitom osvojení pojmov „samohláska", „spoluhláska" potrebným spôsobom doplnia.

Rozkladanie slov na slabiky má vychádzať z praktickej potreby rozdeľovania slov na konci riadku. (Jožko písal domácu úlohu a nevedel, ako má na konci riadku rozdeliť slovo „otecko". — Pomôžme mu! A pod.)

Pomôckou a oživením rozkladania slov na slabiky môže byť pripomienka: *Rozpamätaj sa, ako si čítal(a) vlani v prvej triede!* — Toto nám pomôže aj pri rozkladaní slabík na hlásky. Pojem hlásky a jej grafického znaku — písmena je žiakom 2. ročníka národnej školy prístupnejší a pochopiteľnejší ako pojem slabiky a rozlíšenie hlásky od písmena

sa docieli u nich bez ťažkostí. — Hru rozkladania slov na hlásky a ich skladania využijeme obdobne ako pri rozkladaní viet na slová a slov na slabiky. K tomu môžeme pripojiť hádanky: Žiaci majú uhádnuť slovo z prvej a poslednej hlásky pri známom počte slabík alebo z významu a z počtu hlások ap. Hádanky sa dávajú a riešia ústne aj písomne. Učiteľ má venovať starostlivú pozornosť prístupnému určovaniu pojmu, ktorý príslušné slovo predstavuje, aby sa hovorená i písaná podoba slova sväzovala s jeho správnym obsahom. Keď žiaci nájdu z udaných znakov príslušné slovo, žiadajme hneď od nich, aby nám ho vyslovili vo vete. Takto sa napomôže pochopenie slova vo vyššom významovom celku, ktorý vyjadruje vzťahy medzi konkrétne jestvujúcimi skutočnosťami a dejmi.

Znova tu treba pripomenúť, že vo vyučovaní gramatiky vždy vyjdeme *z konkrétnej situácie,* vyjadrenej krátkou vetou, a k nej sa zasa vraciame. Analyzujeme teda vetu (celok) i slovo, aby sme po syntéze mali p l n š í obraz celku, z ktorého sme na začiatku vyšli. Slabiku, hlásku-písmeno neodtŕhame od slova a jeho významu a slovo zasa chápeme ako stavebnú jednotku vety.

Pri súvzťažných pojmoch „hláska-písmeno" treba venovať pozornosť tým hláskam, ktoré sa graficky zobrazujú dvoma literami. (Pozri v učebnici na str. 5!) Pre dieťa je dosť ťažko pochopiť, prečo jediná hláska má sa označiť dvoma písmenami. (Toto sa týka najmä hlások, resp. litier *ch, dz, dž.*) Je to nedostatok našej ortografie, s ktorým musia žiaci zápasiť najmä v 1. ročníku a ktorý má svoje dôsledky aj pri rozdeľovaní slov podľa slabík na konci riadku. (Porov. ne-väd-za, správne *ne-vä-dza; hád-žem*, správne: *há-džem* ap.)

Pozorovaním výslovnosti jednotlivých hlások a ich zvukovej podoby vedieme žiakov k poznaniu rozdielov medzi samohláskami a spoluhláskami, medzi jednoduchými hláskami a dvojhláskami. (Metodický postup pri objasňovaní a osvojovaní týchto pojmov si preberieme v ďalšom príspevku.)

Rozkladanie slov na hlásky je dobrou príležitosťou na zopakovanie abecedy. Aby sme poukázali na praktické využitie abecedného poriadku hlások, upozorníme žiakov na usporiadanie slov v Pravopisnom slovníku (125—126), dávame im podľa abecedy usporiadať a potom odpísať slová na lístkoch alebo znova usporiadať slová, ktoré sú v slovníku učebnice. Týmto vhodne spĺňame požiadavku formálneho vzdelávania žiakov.

Hlavné zásady transkripcie z cyriliky do latinky

Štefan Peciar

Z potreby oboznamovať sa so vzormi pokrokovej sovietskej vedy a literatúry vzniká u nás čoraz viac prekladov z ruštiny. Pri prekladaní, ako aj pri novinárskych a časopiseckých zprávach o sovietskom živote, o ohromných pokrokoch a úspechoch prvej socialistickej krajiny na svete stretávame sa s otázkou, ako správne prepisovať ruské mená a názvy do latinky. Táto otázka je taká dôležitá, že bude potrebné hlavné zásady transkripcie z cyriliky do latinky pojať priamo do budúceho vydania Pravidiel slovenského pravopisu.

Príslušný pracovný kolektív Jazykovedného ústavu prediskutoval otázky praktickej transliterácie a shrnul ich do týchto hlavných zásad:

I. Ruské písmeno Е, е (v starom pravopise aj Ѣ) prepisujeme takto:
   a) po spoluhláskach ako *e*: Ленин — *Lenin*, Тургенев — *Turgenev*, Белинский — *Belinskij*;[1]
   b) na začiatku slova a po samohláskach ako *je*: Евгений — *Jevgenij*, Еременко — *Jeremenko*, Егоров — *Jegorov*, Елагин — *Jelagin*; Фадеев — *Fadejev*, Алексеев — *Aleksejev*, Катаев — *Katajev*, Тимофеев — *Timofejev*, Буслаев — *Buslajev*, Достоевский — *Dostojevskij*; Аникиев — *Anikijev*;
   c) v skupinách ъе, ье ako *je*; pritom sa ъ, ь vynechávajú a ь mäkčí predchádzajúce spoluhlásky т, д, н, л na *ť*, *ď*, *ň*, *ľ*: съезд — *sjezd*; Зиновьев — *Zinovjev*, Багдатьев — *Bagdaťjev*, Кондратьев — *Kondraťjev*, Арсеньев — *Arseňjev*, Васильев — *Vasiľjev*.

II. Ruské písmeno *Ё*, *ё* prepisujeme takto:
   a) po spoluhláskach ж, ч, ш, щ, т, д, н, л ako *o*, pričom spoluhlásky т, д, н, л sa mäkčia na *ť*, *ď*, *ň*, *ľ*: Ильичёв — *Iľjičov*, Печёрин — *Pečorin*, Ломтёв — *Lomťov*, Кишинёв — *Kišiňov*;
   b) po ostatných spoluhláskach ako *io*: Панфёров — *Panfiorov*, Пётр — *Piotr*, Богатырёв — *Bogatyriov*, Фёдор — *Fiodor*, Огарёв — *Ogariov*;
   c) na začiatku slova a po samohláskach ako *jo*: Ёлкин — *Jolkin*; приём — *prijom*;
   d) v skupinách ъё, ьё ako *jo*; pritom sa ъ, ь vynechávajú a ь mäkčí predchádzajúce spoluhlásky т, д, н, л na *ť*, *ď*, *ň*, *ľ*: подъём — *podjom*, Соловьёв — *Solovjov*; бельё — *beľjo*.

III. Ruské písmeno И, и prepisujeme ako *i*, len v skupine ьи ako *ji*; pritom sa ь vynecháva, ale mäkčí predchádzajúce spoluhlásky т, д, н, л na *ť*, *ď*, *ň*, *ľ*: Ильич — *Iľjič*, Ильинский — *Iľjinskij*, Кондратьич — *Kondraťjič*.

---

[1] V ruských citátoch prepisujeme podľa tohto pravidla aj slovo совет(ский), ako *sovet(skij)*, napr. Советский Союз — Sovetskij Sojuz, ale v slovenskom kontexte píšeme *soviet(sky)*, napr. *Sovietsky zväz*.

IV. Tvrdý znak ъ alebo odsuvník ' prosto vynechávame.

V. Mäkký znak ь tiež vynechávame, ale pritom sa predchádzajúce spoluhlásky т, д, н, л mäkčia na *ť, ď, ň, ľ*; ostatné spoluhlásky ostávajú nezmenené: Большевик — *Boľševik*, Гоголь — *Gogoľ*; Горький — *Gorkij*, словарь — *slovar*.

VI. Ruské písmeno Ю, ю prepisujeme takto:

a) na začiatku slova a po samohláskach ako *ju*: Юшкевич — *Juškevič*, Юрьев — *Jurjev*; Союз — *Sojuz*;

b) skupiny тю, дю, ню, лю prepisujeme ako *ťu, ďu, ňu, ľu*: Тютчев — *Ťutčev*, Милюков — *Miľukov*;

c) po ostatných spoluhláskach prepisujeme ю ako *iu*: Рютин — *Riutin*, Крюков — *Kriukov*;

d) v skupinách ъю, ью prepisujeme ю ako *ju*; pritom sa ъ, ь vynechávajú a ь mäkčí predchádzajúce spoluhlásky т, д, н, л na *ť, ď, ň, ľ*: адъютант — *adjutant*; Ильюша — *Iľuša*.

VII. Ruské písmeno Я, я prepisujeme takto:

a) na začiatku slova a po samohláskach ako *ja*: Яковлев — *Jakovlev*; Маяковский — *Majakovskij*, Академия — *Akademija*;

b) skupiny тя, дя, ня, ля prepisujeme ako *ťa, ďa, ňa, ľa*: Тынянов — *Tyňanov*, Ляпунов — *Ľapunov*, Селянов — *Seľanov*;

c) po ostatných spoluhláskach prepisujeme я ako *ia*: Пятаков — *Piatakov*, Мясоедов — *Miasojedov*, Цяловский — *Cialovskij*, Капанцян — *Kapancian*;

d) v skupinách ъя, ья prepisujeme я ako *ja*; pritom sa ъ, ь vynechávajú a ь mäkčí predchádzajúce spoluhlásky т, д, н, л na *ť, ď, ň, ľ*: предъявить — *predjavit*; Третьяков — *Tretjakov*, Ульянов — *Uľjanov*.

VIII. Mená neruského pôvodu (*Marx, Engels, Shakespeare, Heine, Goethe* ap.) neprepisujeme z ruštiny, ale ich píšeme podľa ustálených zvyklostí pravopisom príslušného jazyka.

IX. Bulharské písmeno ъ (vnútri slova) prepisujeme ako *a*, vo vedeckých prácach prípadne ako *ă*.

X. Ostatné cyrilské písmená prepisujeme príslušnými latinskými písmenami takto:

а — a, б — b, в — v, г — g, д — d, ж — ž, з — z, й — j, к — k, л — l, м — m, н — n, о — o, п — p, р — r, с — s, т — t, у — u, ф — f, х — ch, ц — c, ч — č, ш — š, щ — šč, ы — y, (ѣ — e), э — e.

Pozn. red. Prosíme čitateľov o pripomienky k tomuto návrhu. Príslušnú literatúru uvádza *E. Jóna* v 5. čísle XV. ročníka Slovenskej reči (str. 141 n.).

PODNETY A DISKUSIE

Dobre

Ľubomír Ďurovič

Tradičná gramatika nevenovala temer žiadnu pozornosť neohybným častiam reči. Je koniec koncov pochopiteľné, že v prvých fázach vedeckého skúmania jazyka pozornosť jazykovedcov najviac priťahovaly zmeny slov pri časovaní, skloňovaní a stupňovaní, pretože tieto zmeny sú pre flektívny jazyk nielen veľmi charakteristické, ale dávajú i pri historickom porovnávaní, ktorým sa jazykoveda minulého storočia najviac zaoberala, rozsiahly materiál pre sledovanie vývoja jednotlivých takýchto foriem. Pravda, pri takomto skúmaní sa celkom zanedbávala významová stránka študovaných jazykových javov a len niekoľkí predstavitelia jazykovedy venovali pozornosť syntaxi — náuke o skladaní slov do väčších jazykových celkov. Takýto postoj k jazykovým javom môžeme plným právom nazvať formalistickým, pretože odtŕhal jazykovú formu od obsahu, tvaroslovie a skladbu (ponímané pritom ešte veľmi úzko) od sémantiky, od tej stránky, ktorá v najvyššej miere spĺňa úlohu jazyka byť nástrojom styku, dorozumenia medzi ľuďmi. Keď hovoríme, že forma jazyka sa ponímala príliš úzko, myslíme na ten fakt, že za formu slova pokladali mnohí teoretici len také javy, ktoré vytváraly odvodzovaním nové slová.

Moderná jazykoveda, najmä sovietska, stavia oproti tomu pojem formy veľmi široko a rozumie ním to, ako príslušný jazykový jav funguje vo väčších celkoch, v syntagme, vete, perióde, t. j. daný jazykový jav (slovo, združené pomenovanie atď.) skúma sa i s hľadiska tých gramatických vlastností, ktoré sú v ňom samom (gramatické kategórie), i s hľadiska syntaktického, t. j. ako sa pomocou týchto svojich vlastností spája s inými slovami a vytvára tak vyššie jednotky. A pretože obsah nemožno odtŕhať od formy, pretože tvorí s ňou dialektickú jednotu, je skúmanie významu slova druhou líniou jazykovedného skúmania. Až uzávery, ku ktorým sa došlo uplatnením všetkých týchto troch hľadísk (morfologického, syntaktického i sémantického), možno pokladať za také, ktoré plne postihujú podstatu skúmaného jazykového javu.

Komplexné uplatnenie týchto troch hľadísk nevyhnutne vedie k revízii doterajšieho delenia slovnej zásoby na deväť častí reči, predovšetkým k revízii tradičného ponímania príslovky (adverbia), ktorú bude treba rozdeliť na niekoľko častí reči. To však úlohou tohto článku nie je.

Tu chceme na slove *dobre*, ktoré sa všeobecne pokladá za príslovku, ukázať, ako sa pôvodne pravdepodobne jednotný význam fungovaním v rôznych funkciách obmieňal, špecifikoval, ako sa takýto špecifikovaný útvar oddeľoval od pôvodného slova, nadobúdal nové gramatické kategórie (niekedy už celkom

zreteľne, inokedy dnešný stav vykazuje ešte len tendenciu k nadobudnutiu nových gramatických kategórií) a ako nakoniec vznik svojráznej a jedinečnej formy pri svojráznom obsahu znamená vznik novej časti reči.

* * *

I. Najčastejšie a typické je upotrebenie slova *dobre* v takých spojeniach ako *On dobre hrá na klavír, Žiak sa dobre pripravil na hodinu.* Spája sa tu bezprostredne do určovacej syntagmy so slovesom, je jeho príslovkovým určením, pričom vyjadruje jeho pozitívne hodnotenie. Slovo *dobre* tu teda odhaľuje jednu stránku deja, niečo, čo je v samotnom deji už obsiahnuté a čo sa pre príslušnú výpoveď pokladá za dôležité. Sú tu teda všetky podmienky pre to, aby sme ho pokladali za príslovku.

II. Veľmi často funguje slovo *dobre* v predikáte (prísudku), vo vetách typu *Na duši mu je dobre* (Hečko). Sú to vždy jednočlenné vety neosobné, v ktorých *dobre* (podobne aj mnohé iné slová toho istého typu) je nositeľom predikácie. Aby takéto slová mohly vyjadrovať kategóriu času, bez ktorej je predikát nemysliteľný, spájajú sa so sponou (kopulou) *je — bolo — bude.*[1] Nemožno však tvrdiť, že by sponu determinovaly, tak ako to robí príslovka *dobre* pri slovesách plnovýznamných *(dobre sa pripravil).* Naopak, vo vetách spomenutého typu *dobre* je jadrom predikátu a spona vyjadruje iba niektoré formálne vlastnosti, ktoré *dobre* samo vyjadriť nemôže. Všetky vety tohto typu majú jednu spoločnú významovú črtu: vyjadrujú psychický stav (jeho nositeľ je vyjadrený v datíve: *Na duši mi je dobre*), alebo stav prírody, resp. okolitého prostredia (tu nositeľa vyjadrovať netreba: *U vás je vždy tak dobre*). I v tejto funkcii, tak ako vo funkcii príslovkového určenia, môže *dobre* tvoriť komparatív a superlatív *(Dnes mi je už lepšie, ako mi bolo včera).* Otázka zaradenia tohto významu slova *dobre* medzi časti reči je sporná. Niektorí sovietski lingvisti ho pokladajú za osobitnú časť reči, ktorú nazývajú kategória stavu (u nás niektorí lingvisti používajú termín predikatív), iní tvrdia, že je to stále ešte príslovka, ktorá môže fungovať v predikáte práve tak ako podstatné alebo prídavné meno. Autor tohto článku zastáva prvší názor.

Iný význam nadobúda takýto predikatív *dobre,* ak od neho závisí infinitív slovesa. Napr. *Dobre tebe bolo študovať, keď si mal všetko naporúdzi* (Pravda). Tu *dobre* už nevyjadruje akosť nejakého deja alebo stavu, ale dostáva modálny význam, t. j. ukazuje podmienku, predpoklad deja, vyjadreného infinitívom. Vidno to veľmi zreteľne z porovnania viet *On dobre študuje,* kde *dobre* je príslovkovým určením (presnejšie by bolo pomenovať ho prívlastkom) slovesa *študuje,* a *Jemu je dobre študovať,* kde infinitív *študovať* závisí gramaticky od modálneho predikatívu *dobre* (tak isto ako napr. vo vetách *On môže študovať, On smie študovať* infinitív závisí od modálnych slovies *môcť, smieť*). Prísudkom je tu syntagma *je dobre študovať,* pričom nositeľom kategórie času je modálny predikatív *dobre* so sponou. Významový rozbor nám tu jasne ukazuje, že *je dobre študovať* je jeden významový komplex a že teda *študovať* nemožno pokladať ani za podmet, ani za predmet, ako sa to často robí (a to nielen v školských gramatikách).[2] Tu treba poznamenať, že na vy-

[1] K otázke menného predikátu a kopuly porov. článok A. V. Isačenka *K otázke dvojčlennej vety v slovenčine,* Slovo a tvar II, 1948, 65 n.

[2] Pritom sa kladú nesmyselné otázky: *Študovať je čo? Je dobre* — je to teda podmet. Alebo: *Je dobre čo? Študovať* — je to teda predmet.

jadrenie prítomného času modálny predikatív nepotrebuje vždy sponu, ale že na pozadí minulého a budúceho času, kde je spona nevyhnutná, v prézente môže niekedy aj vystať. Z literatúry mám poruke len doklad na komparatív *Lepšie ani nehovoriť* (Jilemnický), ale možno si celkom dobre predstaviť vety typu *Dobre tebe sedieť a nič nerobiť.*

Materiál ukazuje dva významy modálneho predikatívu *dobre.* Vo všetkých uvedených príkladoch môžeme *dobre* nahradiť slovom toho istého typu *ľahko. Ľahko tebe bolo študovať ..., Ľahko je tebe sedieť ...* V iných prípadoch možno nahradiť *dobre* predikatívom *príjemne* alebo iným slovom označujúcim kladný predpoklad deja: *Samé veselé reči nadchodily mu na jazyk a dobre bolo hľadieť dookola.* S pôvodným významom príslovky *dobre,* ktorá vyjadruje kladné ocenenie kvality, má modálny predikatív *dobre* spoločné to, že i tu ide o vyjadrenie kladnej podmienky deja.

Iný prípad sú vety typu *Dobre bude urobiť poriadok,* kde sa vyjadruje určitý oslabený stupeň nutnosti, t. j. kde namiesto *dobre* možno použiť *treba.* V tomto prípade stojí *dobre* nutne so sponou, pričom nemáme dokladov na vety tohto typu v minulom čase a ani si ich nevieme predstaviť. (*Dobre bolo urobiť si poriadok ešte pred sviatkami* neznamená „bolo treba", t. j. vyjadrenie nutnosti, ale skôr „bolo správne", t. j. vyjadrenie kladnej podmienky, takže tu ide o prvý typ modálnych predikatívov.) Obyčajne tu býva budúci čas alebo kondicionál: *Dobre bude urobiť poriadok* alebo *Dobre by bolo urobiť poriadok.* V obidvoch prípadoch ide o význam „treba urobiť poriadok".

V tomto druhom type modálneho predikatívu *dobre* vystupuje silne do popredia funkcia vyjadrovať nutnosť a do pozadia sa zatiska súvislosť s kladnou kvalitou. Preto možno v tomto prípade temer bez zvyšku nahradiť vety s pozitívnou formou predikatívu *dobre* vetami s formou komparatívu alebo superlatívu. Zreteľné je to najmä vo vetách s gnómickým významom: *Dobre je nenavykať si na priveľký prepych* znamená temer celkom to isté ako *Lepšie je nenavykať si na ...* alebo *Najlepšie je nenavykať si na priveľký prepych.*

S prvým významom modálneho predikatívu *dobre* (= ľahko) je totožný význam príslovky *dobre* v takých vetách ako *Dobre sa tebe rozpráva, keď ..., Dobre sa smeje tomu, kto ...* Na tomto použití príslovky *dobre* je nápadné to, že sa môže používať len v jednočlenných neosobných vetách bezpodmetných so slovesom vo zvratnej forme, teda v práve takých neosobných vetách ako i predikatív *dobre.* Z toho možno uzatvárať, že tento význam príslovky *dobre* vznikol sekundárne z predikatívov, snáď v súvise s tendenciou slovenčiny vyjadrovať neosobné významy zvratnými tvarmi slovies (*Kniha sa číta* namiesto *Kniha je čítaná* a tak aj *Dobre sa tebe smeje* namiesto *Dobre je tebe smiať sa*).

III. Popri význame kvalitatívneho určovacieho člena má *dobre* v istých spojeniach i funkciu určovacieho člena kvantitatívneho, t. j. je príslovkou miery. Ide tu o dva typy spojení slova *dobre* so zápornými tvarmi slovesa.

1. Spojenie *dobre že* so zápornou formou slovesa (pričom *že* možno i vypustiť) vyjadruje, že dej slovesa sa neuskutočnil, hoci k tomu bolo veľmi blízko. Celú konštrukciu možno nahradiť príslovkou *temer* s kladným slovesom. Príklady: *Dobre sa mi srdce nepukne* (Kukučín) ... *ide s povaly ako mrak, dobre sa tie schody pod ním nelámu. Dobre (že) si oči nevyočí.* Pretože nie sú možné spojenia *dobre* s kladným slovesom (napr. „dobre sa srdce pukne"), musíme tu za lexikálnu jednotku považovať celé spojenie *dobre (že) ne-.* Od tejto kon-

štrukcie treba odlišovať vety typu *Dobre, že nezačalo pršať; Dobre, že začalo pršať,* kde *dobre* je modálnym predikatívom v prvom z dvoch významov, ktoré sme uviedli vyššie. Vidno to z toho, že poprvé tu možno používať sloveso i v kladnom význame, a podruhé, že tu možno k *dobre* utvoriť minulý a budúci čas *(Bolo dobre, že začalo pršať, Bude dobre, že začne pršať).* Túto možnosť, ktorá vyplýva z gramatickej podstaty predikatívu (možnosť spájať sa s formami času, t. j. ide o viac-menej vyhranenú kategóriu času), príslovka miery *dobre že ne-,* taktiež pre svoju gramatickú podstatu, nemá.[3] Popri *Dobre že ma neporazí (neporazilo),* nemožno povedať v rovnakom význame „Bolo dobre(,) že ma neporazilo" alebo „Bude dobre(,) že ma neporazí". Aj takéto vety sú síce možné, ale ich význam ukazuje, že tu už nejde o konštrukciu s príslovkou miery *dobre že ne-,* ale o modálny predikatív. Je pravdepodobné, že príslovka miery *dobre že ne-* vznikla z takýchto konštrukcií s predikatívom, ale v dôsledku toho, že sa význam špecifikoval, stratil predikatív gramatickú kategóriu času a stal sa príslovkou.

2. Spojenie *ani dobre* so zápornou formou slovesa *(Ešte sa ani dobre nenajedol a už...)* vyjadruje, že dej sa síce začal, ale nestačil sa ukončiť úplne. *Ani* je nutnou súčiastkou takéhoto spojenia a nemá tu funkciu negatívneho odkazovateľa na nejaký iný jav, t. j. nie je negatívnou časticou, ako napr. vo vete *Už sa mu ani toto nepáči.*

IV. V dialogu môže *dobre* nadobudnúť ten istý význam ako *áno. Urobíš to? Dobre!* (= áno, urobím). Tu sa *dobre* nespája so žiadnymi inými časťami reči, nevytvára syntagmatické spojenia, a preto nepatrí medzi príslovky, ale stojí na jednej rovine so slovami *áno, hej, nie,* ktoré sú samostatnými vetami a takýmto svojím fungovaním sa veľmi podobajú citoslovciam. Význam týchto slov je naskrze modálny, t. j. vyjadruje vzťah hovoriaceho k platnosti výpovede. V takomto dialogickom použití stráca *dobre* celkom svoj pôvodný význam kladnej kvality, čo vidno i z toho, že v tejto funkcii nemožno od neho tvoriť komparatív a superlatív. Ďalším dôkazom toho, že v takomto prípade ide o celkom inú časť reči, o celkom iné slovo ako je príslovka dobre, sú západoslovenské nárečia alebo čeština, kde v tejto funkcii stojí tvar *dobrá.*

V. Konečne sa *dobre* vyskytuje v ustálenom spojení *dobre máš (má),* ktoré má tiež modálny význam, t. j. vyjadruje súhlas, schvaľovanie a funguje vždy ako celá veta. Slovesná kategória času sa tu uplatňuje len obmedzene, lebo toto spojenie môže síce tvoriť minulý čas, ale nemysliteľný je kondicionál alebo futúrum. Skutočnosť, že *dobre máš* je ustálené spojenie, kde obe súčiastky celkom stratily svoj samostatný význam, vidno z toho, že ho nemožno ďalej určovať (napr. „veľmi dobre máš"), že tu nemôže stáť žiadne iné adverbium (napr. „zle máš"), ba že ani poriadok slov nemožno meniť („máš dobre"). Príklady: *Dobre máš, veď tie pasienky sú proti krásam mojej milenky vskutku len tône a strapy* (Sládkovič). *Dobre máš, len sa nedaj!* (Úz.)

* * *

Rezumujeme: Tam, kde tradičná jazykoveda videla len nezaujímavú príslovku *dobre,* odkrýva komplexná morfologicko-syntakticko-sémantická analýza

[3] Otázky gramatických kategórií príslovky sa dotýkam v štúdii *K otázke neohybných častí reči v slovenčine,* ktorá vyjde v Jazykovednom sborníku SAVU za r. 1950.

spolu päť rozličných funkcií tohto slova, pričom v rámci niektorých funkcií sa objavuje i viac významov.

Celé takéto skúmanie sa pohybuje na rozmedzí medzi gramatikou a slovníkom, pretože prítomnosť, resp. neprítomnosť niektorých gramatických vlastností, ako dôsledok významových rozdielov, znamená vznik novej lexikálnej jednotky, nového slova. Pre prácu nad každým čo len trochu náročnejším slovníkom vyplýva z takto postavenej problematiky nevyhnutne požiadavka vykonať analýzu takého druhu, o akú sme sa tu pokúsili na slove *dobre,* na celej slovnej zásobe príslušného jazyka. Iba takto možno zabezpečiť, že slovník skutočne splní svoju úlohu byť obrazom slovnej zásoby jazyka.

O skloňovaní cudzích slov

Štefan Peciar

Ladislav Dvonč v niekoľkých štúdiách, uverejnených v časopisoch Slovenská reč (XIV. a XV. roč.) a Slovo a tvar (III. roč.), venoval pozornosť skloňovaniu cudzích slov. Sosbieral hojný materiál a roztriedil ho podľa gramatických rodov na niekoľko skloňovacích typov. Naposledy formuloval Dvonč svoje stanovisko v diskusnom príspevku *O skloňovacích vzoroch podst. mien,* SR XVI, 24 n. Z tohto príspevku budeme vychádzať pri našom rozbore.

I keď máme výhrady a námietky aj proti iným Dvončovým záverom, vysloveným v uvedenom článku, ponecháme tu ostatné otázky bokom a všimneme si najmä otázky skloňovania cudzích podstatných mien, ako ju chápe Dvonč.

Dvonč vychádza zo svojej vlastnej požiadavky: stanoviť také skloňovacie vzory, ktoré by sa daly „ľahko definovať". Každá skupina slov, pri ktorej je „možnosť podať ju oddelene vo výstižnej definícii", tvorí podľa Dvonča osobitný vzor. Z príkladov, ktoré Dvonč ďalej uvádza v súvislosti so skloňovaním cudzích slov, vidno, že jeho „výstižné definície" sú čisto formálne, i keď slovami uznáva správnosť požiadavky, že „v gramatike musíme vychádzať z gramatických kategórií a na formy prizerať až v druhom rade". Dvončovi stačia „už dva pády", t. j. dve odchylné pádové prípony na stanovenie osobitného vzoru. Otázka dôležitosti pádov s hľadiska jazykového systému, prípadne s hľadiska pravopisu (didaktické dôvody) preňho zrejme nejestvuje. Vôbec o nej nehovorí. Dvonč síce svoju vlastnú tézu o dostatočnosti formálneho kritéria dvoch osobitných pádových prípon pre stanovenie osobitného vzoru obmedzuje podmienkou, aby sa príslušné slová daly „ľahko definovať" ako osobitná skupina. Ale keďže Dvončove definície sú čisto formálne, neznamená preňho toto obmedzenie prakticky nič.

Na príkladoch vidno, kam sa Dvonč dostáva so svojím formalizmom. „So stanoviska striktne synchronického" delí mužské životné podstatné mená na *štyri* skupiny (vzory?), a to: „1. skupina slov, ktoré majú v gen.-akuz. sg. *-a,*

v nom. pl. *-i (-ia, -ovia),* v inštr. pl. *-mi (-ami);* 2. skupina slov, ktoré majú v gen.-akuz. sg. *-u,* v nom. pl. *-ovia,* v inštr. pl. *-ami;* 3. skupina slov zakončených na *-o,* ktoré v sg. patria do prvej skupiny, v pl. do druhej; 4. skupina slov na *-ta,* ktoré v sg. patria do druhej skupiny, v pl. do prvej."

Čím sa vlastne druhá skupina líši od prvej? Iba príponou gen.-ak. sg. To sú tie „dva pády"? Kde je tu ohľad na gramatické kategórie, na produktívnosť typov (historický aspekt)? Načo sú štyri skupiny tam, kde by sme celkom dobre vystačili s jedným vzorom?[1] Kto si má tieto štyri umele utvorené skupiny pamätať? To už hraničí s atomizmom.

Konečne Dvonč sám svojim štyrom skupinám nedôveruje, lebo o dve strany ďalej uvádza pre mužské životné podst. mená iba vzory „chlap" a „sluha" a pre cudzie slová vzory „kuli" a „Sardou".

Podobne čisto formalisticky rozdeľuje Dvonč neutrá na *-o, -on, -um* na dve skupiny (dva vzory) podľa toho, či pred *-o, -on, -um* predchádza spoluhláska alebo samohláska. Napr. slová *asyndeton* a *ganglion; fórum* a *gymnázium,* ktoré okrem dvoch pádov (lok. sg. a gen. pl.) majú shodné pádové prípony a v podstate sa skloňujú podľa vzoru „mesto", Dvonč odtrhuje od vzoru „mesto" a rozdeľuje ich do dvoch osobitných vzorov.

Konečne aj pri feminínach vyfabrikoval Dvonč dva nové vzory: „idea" (slová na *-ea, -oa, -ua*) a „akcia" (slová na *-ia, -ya*).

Úplný nedostatok marxistického chápania jazykových faktov zračí sa u Dvonča okrem abstraktného formalizmu aj v nerešpektovaní pojmu základného slovného fondu, ktorým tak plodne obohatil jazykovedu J. V. Stalin.[2] Hoci som ako redaktor upozornil autora včas na tento nedostatok, Dvonč vo svojom príspevku v tomto smere nič nezmenil.

Pri určovaní svojich „vzorov" Dvonč bral všetky slová, celú slovnú zásobu akoby v jednej rovine. Nevolil si pre gramatické vzory len slová celonárodné, slová, ktoré označujú najdôležitejšie životné pojmy, ale aj slová náhodne vybrané, známe len v odbornej reči *(idea, akcia)* alebo dokonca celkom cudzie v našom spoločenskom živote *(kuli, Sardou).*

Podstatné súčiastky jazyka, gramatická stavba a základný slovný fond, ako to s mimoriadnou presvedčivosťou ukázal Stalin, sú celonárodné, spoločné všetkým členom národa. Z tohto konštatovania vyplýva pre pedagogickú prax požiadavka, aby sa v gramatikách uvádzaly len také vzory, ktoré sú naozaj bežné všetkým príslušníkom národa. Napr. slová *ruka, ulica, dlaň, kosť, mesto, dub, stroj* a ich tvary používa každé slovenské dieťa. Tieto slová sú vhodné ako gramatické vzory. Naproti tomu veľká väčšina „nových" Dvončových „vzorov" sú slová pre väčšinu príslušníkov nášho národa neznáme. Už preto sa nehodia za gramatické vzory.

Dvonč vôbec nemyslel na pedagogickú stránku svojich „nových vzorov". Nemožno napr. predpokladať, že by Dvonč žiadal zaviesť také vzory ako „kuli", „Sardou", „akcia" do učebníc národných škôl alebo nižšej strednej školy. A sotva by bolo účelné preberať takéto „vzory" na gymnáziách. Nie je predsa možné v gramatikách pre vyššie typy škôl uvádzať väčší počet vzorov než

[1] Porov. môj článok *O skloňovaní životných podstatných mien muž. rodu,* Slovo a tvar IV, 1950, 17 n.

[2] Porov. môj článok *O základnom slovnom fonde,* SR XVI, 225 n.

v gramatikách pre nižšie typy škôl. Veď stále ide o ten istý jazyk. Kto vlastne potrebuje vedieť presne skloňovať podobné slová? Publicisti, najmä redaktori a literáti. A tí sa ich naučia skloňovať podľa bežných vzorov, podľa slov základného slovného fondu. Lebo pri skloňovaní cudzích slov figurujú tie isté pádové prípony ako pri bežných domácich slovách. Len výnimočne je výber niektorých prípon iný. Cudzie slová, pokiaľ sa skloňujú, skloňujú sa tak, že sa domáce bežné prípony dosť mechanicky pripájajú k cudziemu základu. Na to, aby sme sa naučili skloňovať cudzie slová, nepotrebujeme osobitné vzory. Stačí dobre ovládať gramatické vzory základného slovného fondu a vnútorné zákony (morfologické, fonetické) materinského jazyka a jeho vývoja.

Vo vedeckej systematickej gramatike treba poznámky o skloňovaní cudzích slov priradiť vždy k príslušnému vzoru, každý typ na svoje miesto, a odchýlky od bežného skloňovania osobitne zdôrazniť. Napr. pri slovách typu *idea* stačí uviesť, že sa skloňujú podľa vzoru „ruka", ale v dat.-lok. sg. a gen. pl. majú prípony podľa vzoru „ulica". Pri slovách typu *akcia* stačí poznámka, že sa skloňujú podľa vzoru „ulica", len v dat. a lok. pl. majú v príponách dlhé *á (akciám, akciách)*. Slová typu *kuli* majú v sg. prípony podľa zámen *(toho — kuliho, tomu — kulimu* atď.) a v pl. sa skloňujú pravidelne podľa životných podst. mien muž. rodu *(kuliovia, kuliami)*. Obdobne aj pri iných cudzích slovách.

Časť tejto látky možno, pravda, zahrnúť aj do školskej gramatiky pre vyšší typ strednej školy, ale opäť iba v poznámkach za príslušnými vzormi základného slovného fondu. Takto budú nové poznatky organicky nadväzovať na to, čo si žiak priniesol z nižšej školy.

Základné tézy a poznatky marxistickej jazykovedy, ktoré nám tak prenikavo osvetlil J. V. Stalin, treba uplatňovať vo všetkých oblastiach jazykovednej práce, školskou výchovou začínajúc a jazykovednou teóriou končiac. Len tak jazykovede zaručíme základné predpoklady jej ďalšieho rozvoja: vybŕdnutie jazykovedy z „bahna idealizmu" a „preniknutie marxizmu do jazykovedy".

POSUDKY, REFERÁTY, ZPRÁVY

Ján Kalinčiak, *Reštavrácia*. Hviezdoslavova knižnica, sv. 3. Turč. Sv. Martin 1950.

Zaradením Kalinčiakovej Reštavrácie do Hviezdoslavovej knižnice, ktorá má podľa slov prezidenta republiky Klementa Gottwalda „...sprístupniť širokým masám slovenského ľudu to najlepšie, čo slovenská literatúra v minulosti vytvorila", dostáva sa tomuto Kalinčiakovmu vrcholnému dielu akoby oficiálne uznanie umelecké a ideologické.

Umelecká hodnota diela bola nesporná už od prvého uverejnenia v Lipe I, 1860. Mohli by sme tu uviesť dlhý rad kladných hodnotení, počnúc jej prvým vydavateľom J. K. Viktorinom, cez P. Dobšinského, J. M. Hurbana (tento však prudko odmietol ideologiu diela), J. Vlčka, B. Pavlů až po súčasníkov. Doteraz azda ani jedno slovenské prozaické dielo neanalyzovalo sa toľkokrát s kompo-

zičnej a jazykovej stránky ako práve Kalinčiakova Reštavrácia. Už to by postačilo ako dôkaz, že sa v nej videly umelecké kvality.

Ideologické hodnotenie diela nie je už také priamočiare. V roku Kalinčiakovej smrti (1871) ostro odsúdil ideologiu diela popredný koryfej Štúrovej školy J. M. Hurban. Súdil a odsúdil ho ako dielo bezideové, prázdne, ako nemiestne karikovanie zemianstva, skrátka ako dobre síce urobenú, ale hlúpu frašku. Bohdan Pavlů v mene hlasistickej skupiny, teda o jednu generáciu neskoršie, zasa vysoko hodnotil Kalinčiakovo bystré odpozorovanie zemianskej bezideovosti a zahnívania. Reštavráciu pokladá za ostrú a vernú satiru uhorských volebných spôsobov. Toto hodnotenie je pochopiteľné svojou časovou zaradenosťou. Prvé desaťročie XX. storočia (Pavlů napísal svoje hodnotenie Kalinčiakovej Reštavrácie r. 1907) sa u nás vyznačovalo urputnými volebnými bojmi, sprevádzanými všetkými sprievodnými znakmi uhorských volieb: násilenstvami, klamstvom a podplácaním. Potom sa dlhší čas o ideologii Kalinčiakovej Reštavrácie nehovorilo. Štúdie o Kalinčiakovi sa obmedzily na jazyk a kompozíciu (Vl. Šmilauer, R. Mrlian, R. Kliský) alebo sa zaoberaly literárnohistorickými faktami (A. Mráz). Ideologické hodnotenia boly iba útržkovité a zväčša nesprávne. Až v poslednom vydaní sa v úvode venuje veľa miesta práve ideologii diela. A. Mráz, autor úvodnej state, zčasti zmenil a zčasti dopracoval svoje staršie náhľady na ideologiu tohto diela. Správne zisťuje, že umelecké Kalinčiakove postupy zastrely vlastnú ideologiu Reštavrácie. Ukazuje, že Kalinčiakov láskavý humor a zdanlivá nestrannosť pri líčení života a smýšľania zemianskych pánov bratov vypuklo odhaľuje bezideovosť, prázdnotu a zbytočnosť zemianstva ako spoločenského faktora slovenského. Proti svojim staršim názorom správne konštatuje, že „Reštavrácia nie je literárne dielo stojace mimo života a nezainteresované verejnými otázkami". I keď bude potrebné prebrať ideologickú hodnotu Reštavrácie dôkladnejšie, než ako to urobil vo svojej úvodnej stati A. Mráz (na tom mieste konečne dôkladný rozbor neprichádzal do úvahy), jednako treba pokladať za Mrázovu zásluhu, že zdôraznil ideologickú životnosť a progresívnosť Kalinčiakovej Reštavrácie. Toto bolo potrebné vysloviť, lebo ešte nedávno sa objavil názor (R. Kliský), podľa ktorého sa na základe kompozičných daností dokazuje, že Kalinčiak sa stotožňoval aj ideologicky so zemianskym svetovým názorom (totiž so zemianskym zakrpateným egoizmom), že pokladal zemiansky spôsob života za správny a svoj (Litteraria Historica Slovaca I—II, 1946—47, 139). Nám sa zasa zdá, že takéto popletené stanovisko, t. j. nerozlíšenie umeleckých postupov od vlastného autorovho svetonázoru svedčí iba o absolútnom nedostatku smyslu pre humor.

Tu sa dostávame ku kompozícii Reštavrácie. Spomenuli sme, že jazykovému a kompozičnému rozboru Kalinčiakovej Reštavrácie sa doteraz venovalo viac miesta a pozornosti ako skúmaniu ideologickej stránky. Ale jednako nemožno povedať, že by sme tu mali už jasný obraz. Všetky doterajšie práce, i keď prinášajú parciálne správne konštatovania, trpia na jednostrannosť. Túto vec tu nemôžeme podrobnejšie preberať. Prichodí nám iba konštatovať, že náležitý a úplný rozbor tohto nášho najlepšieho prozaického diela XIX. storočia stojí ešte pred nami ako nesplnená úloha. Treba vari ešte poznamenať, že takýto úplný rozbor musí brať náležitý ohľad na obe stránky diela, kompozičnú i ideologickú; nijaké delenie a jednostranné spracovanie nemôže viesť k správnym výsledkom.

Text Reštavrácie v Hviezdoslavovej knižnici sa opiera o vydanie v serii „Čítanie študujúcej mládeže". V tomto vydaní sa vydavateľ J. Marták opieral o prvé vydanie z r. 1860. Treba totiž vedieť, že všetky novšie vydania až do vydania v serii „Čítanie študujúcej mládeže" obsahujú rozličné slovníkové, pravopisné, ba i hláskoslovné a tvaroslovné úpravy. J. Marták podobné úpravy celkom správne zavrhol a pridržiava sa textu pôvodného vydania s istými najpotrebnejšími pravopisnými úpravami. Podobných smerníc sa pridržiava aj text vo vydaní Hviezdoslavovej knižnice, iba že proti matičnému vydaniu obsahuje ešte niekoľko ďalších pravopisných, hláskoslovných a tvaroslovných úprav. Treba uznať, že grafickými úpravami (ide o písanie veľkých písmen) sa nijako nenarušuje samo dielo, ba číta sa plynulejšie, lebo čitateľa nerušia pravopisné odchýlky. Naším nedostatkom, pravdaže, ostáva, že nemáme doteraz kriticky, s potrebným filologickým aparátom a sústavne vydanú našu staršiu literatúru. Táto zahanbujúca medzera sa veľmi silne pociťuje práve pri Kalinčiakovej Reštavrácii. Pri náležitom zvážení všetkých okolností by sme totiž jednotlivé prípady hodnotili a upravovali azda inak, než ako je to v texte Hviezdoslavovej knižnice. A zdá sa vôbec, že vydavatelia Hviezdoslavovej knižnice myslia veľmi málo na textovú stránku diel. Svedčil by o tom materiál, ktorý pre vydanie Kukučínových poviedok priniesla M. Marsinová (SR XVI, 1950—51, 219—222). Bolo by dobre, keby redaktori HK oboznámili verejnosť so svojimi vydavateľskými zásadami.

Eugen Pauliny

Boleslav P r u s, *Bábka.* Román v troch sväzkoch. Preložil Štefan Koperdan. Vydal Tatran v Bratislave v edícii Prameň, ktorú rediguje Michal Považan. Vyšlo r. 1950.

Vďaka novým pomerom, preklad z poľštiny nie je už dnes u nás raritou. Zvlášť v poslednom čase stretávame zhusta medzi knižnými prekladovými novinkami i knihy poľských autorov, ako sú Tetmajer, *Povesti z Tatier;* Nałkowska, *Planá láska;* Wasilewska, *Zem v jarme;* Andrzejewski, *Popol a diamant;* Zalewski, *Traktory dobývajú zem;* Brandys, *Samson, Antigona;* Kraszewski, *Stará báj,* a mnohé iné. Nechýbajú ani preklady veľkých diel poľskej literatúry, a to veľkých nielen rozsahom, ale i kvalitou. Nedávno sa objavilo päťsväzkové dielo Dąbrowskej *Noci a dni* a trojsväzková Prusova *Bábka,* veľký román o spoločenskom prevrate, ktorý svojho času priniesol kapitalizmus. V tomto veľdiele poľského realizmu prichodí nám obdivovať Prusovu jasnovidnosť, keď hovorí, že svet sa pohne za tými, čo si nesmelo pošuškávajú o socializme, čo sú veľmi pokorní, lebo ešte nepoznajú vlastnú silu. Isto bolo správne preložiť toto dielo aj do slovenčiny.

V poslednom čase sa u nás mnoho diskutuje o prekladateľských problémoch. Z diskusií sa najčastejšie vynoruje otázka adekvátnosti prekladu v najširšom rozsahu: správne porozumenie originálu a vernosť pretlmočenia myšlienok autora originálu pri zachovaní všetkých „vnútorných zákonov" jazyka, do ktorého sa prekladá, vystihnutie štylistických jemností originálu a autorových štylistických zámerov. Posvietime si na náš preklad predovšetkým s tejto stránky.

I. Pri čítaní Koperdanovho prekladu sme si zaznamenali pomerne veľký počet prípadov nesprávneho pochopenia, resp. tlmočenia poľského originálu. Uvádzame aspoň niektoré z nich.

Poľský originál (posledné vydanie z r. 1947):	*Koperdanov preklad:*	*Správne má byť:*
winszuję panu zupełnego triumfu	blahoželám vám k dokonalému triumfu (I, 234)	želám vám úplné víťazstvo
czwarty pan	tretí pán (I, 278)	štvrtý pán
i ja rozumiem	ani ja nerozumiem (II, 260)	aj ja rozumiem
zdobył tam taki majątek	nahonobil tam malý majetok (I, 198)	nahonobil tam taký majetok
milczał i słuchał jej opowiadań	mlčal, alebo počúval jej reči (III, 149)	mlčal a počúval jej reči
zapuścić pajsy i włożyć jarmulkę	zapustiť pajesy (II, 67)	zapustiť pajesy a nasadiť čiapočku
Skończył golić	Holič na chvíľu prestal (II, 14)	skončil holenie
wdówka	vdovica (II, 284), vdovička (II, 285)	vdovica (v oboch prípadoch)
sztafety przylatywały już co pół godziny	štafety pribehúvaly každej pol hodiny (I, 174)	štafety pribehúvaly už každú pol hodinu
w mały kwadrans	o dajakej štvrť hodiny (I, 175)	o dajakú (lepšiu malú) štvrťhodinku
zaczepiał jak żebrak ludzi	zastavoval žobrák ľudí (II, 30)	zastavoval ako žobrák ľudí
spojrzeliśmy sobie ... w oczy	prezreli sme si do očí (II, 189)	pozreli sme si do očí
i dopiero dziś	a už dnes (I, 254)	a až dnes
która jakkolwiek przecenia go	ktorá — aj keď ho preceňujeme (III, 116)	ktorá aj keď ho preceňuje
nie przesadzajmy	nezveličujeme (II, 19)	nezveličujme

V niektorých z uvedených prípadov asi ide o sadzačské chyby, ktoré bolo treba v korektúre opraviť.

II. Mnoho je aj takých prípadov, kde prekladateľ otrocky prevzal poľskú väzbu alebo výraz a porušil normálne slovenské výrazové prostriedky.

Poľský originál:	*Koperdanov preklad:*	*Správne má byť:*
kóń złamał nogę	kôň zlomil nohu (I, 119)	kôň si zlomil nohu
Przyszliśmy prosić pana o rękawiczki	Prišli sme vás prosiť rukavičky (I, 96)	Prosíme si rukavičky (v obchode!)
bezpieczniej mi będzie rozmawiać z panem przy świadkach	bezpečnejšie bude mi rozprávať s vami pri svedkoch (III, 276)	bezpečnejšie sa mi bude s vami rozprávať pri svedkoch
objął Ignacego za szyję	objal Ignáca za krk (I, 42)	objal Ignáca okolo krku (lepšie okolo hrdla)
i proszę sobie wyobrazić, że	a prosím si predstaviť, že (III, 13)	a predstavte si, prosím, že

proszę odwołać sie do mnie	prosím odvolať sa na mňa (II, 38)	odvolajte sa, prosím, na mňa
pozwoli mi pani zadać jedno pytanie?	dovolíte mi položiť vám otázku? (II, 330)	dovolíte, aby som vám položil otázku?

Nedostatku predkladateľovej filologickej presnosti treba pripísať nesprávny preklad vety: *čo značí to jeho „my, nás"* (III, 198). Toto *„my, nás"* vzťahuje sa na predošlý odsek, kde sa hovorí: *my (!) vieme, hoci sa nám (!) líškajú . . .*, po poľsky však: my viemy hoć się i do nas (!) umizgają. Správne teda má byť: *čo značí to jeho „my, nám"*.

Medzi lexikálne alebo väzbové polonizmy treba zaradiť napr. tieto výrazy: „vybuchla vojna" (II, 165) m. *vypukla vojna;* „aj jemu je bieda" (II, 347) m. *aj on má biedu;* „prostredie, v akom ste sa vychovali" (II, 347) m. *prostredie, v ktorom vás vychovali* alebo *v ktorom ste vyrástli;* „pod generálom" (III, 53) m. *pod velením generála;* „v poludnie" (III, 79) m. *napoludnie.*

Nie sú zriedkavé ani prípady neobvyklého alebo nesprávneho slovosledu, vzniklé otrockým pridržaním sa originálu. Napr.: . . . iba raz ten nižší svet otriasol ňou (I, 60) m. *iba raz ňou ten nižší svet otriasol;* . . . a ja musel som si na chvíľu oddýchnuť (I, 193) m. *a ja som si musel na chvíľu oddýchnuť;* . . . verte mi, že našli ste vo mne človeka (I, 269) m. *verte mi, že ste našli vo mne človeka.*

III. Poľský originál rozlišuje v dialogu reč hlavného hrdinu románu a jeho sluhu. Sluha používa nárečové formy a okrem toho šušle (miesto *s, z* hovorí *š, ž,* ale nie dôsledne). V slovenskom preklade nie sú tieto jazykovo-štýlové rozdiely temer vôbec zachytené. Ojedinelé nárečové tvary „dneskaj" (I, 256), „kcel" (I, 206), „goriel" (I, 206), „najšol", „prišol" (I, 302), ako aj nárečový tvar „krštiny" (I, 206) pôsobia skôr rušivo než charakterizačne. Prekladateľ sa mohol rozhodnúť alebo celkom upustiť od napodobnenia týchto jazykovo-štýlových rozdielov (v origináli ide vlastne len o dve miesta) alebo ich napodobniť dôslednejšie.

IV. Niekedy prekladateľ použil neobvyklý alebo i nárečový výraz, kde je v poľskom origináli výraz celkom bežný. Takéto počínanie je sotva odôvodnené. Napr.:

Poľský originál:	*Koperdanov preklad:*	*Správne má byť:*
przesuwali się . . . lokaje	pendovali . . . lokaji (I, 58)	prechádzali . . . lokaji
ja to wyśledzę	ja to vysnorím (II, 45)	ja to vysliedim
chmurny kupiec	zamorusený kupec (I, 304)	zamračený kupec
rzekł Wokulski	dôrazne uronil Wokulski (I, 303)	povedal Wokulski
o mało, że się na wygadał	len-len že nevylatal (II, 72)	len-len že nevybľabotal
(sposób) wydziedziczenia żony	vypšikal ženu z dedičstva (III, 251)	vydedil ženu
z białą koronkową parasolką	s bielym okuliaratým slnečníkom (II, 283)	s bielym čipkovým slnečníkom
zgryźliwy	zjedný (I, 196)	uštipačný
poruszył się na krześle	sa posošil na stoličke (I, 47)	zahniezdil sa na stoličke

natura miewa kaprysy	príroda má svoje prieky (I, 117)	príroda máva svoje vrtochy
zasmolenemu dziecku	usmoklenému decku (I, 232)	zamazanému decku
rzekła babcia stanowczo	popchla stará mať vnučku (II, 195)	povedala stará mať rozhodne
w moim pokoiku	vo svojej kutičke (I, 200)	vo svojej izbičke
z komórki	z kutičky (I, 166)	z izbietky
ciskali kamieniami	lúčali kamene (II, 8)	hádzali kamene
sztywnymi krzydłami	kľavými krídlami (I, 21)	skrahnutými krídlami

V. Preklad nie je ani bez gramatických chýb a časté sú najmä pravopisné chyby. Tak napr. nemožno tolerovať východoslovenský tvar „maznačici" (I, 222) m. spis *maznáč(i)kovia,* deminutívum „listík" (I, 127, 104) m. spis. *lístok.* V dnešnom spisovnom úze sú obvyklejšie tvary *regály, žurnály, ideály, kanály, originály, neceséry* než tvary s koncovým *-e,* ktoré sa používajú v preklade dôsledne. Meno *Bonaparte* (Napoleon) sa skloňuje *Bonaparta, Bonapartovi* atď., nie „Bonaparteho" (III, 194, 195). Názov *Częstochowa* skloňuje Koperdan dvojakým spôsobom, jednak ako substantívum: *pri Częstochowe* (I, 115, s tlačovou chybou „Czesto-") a jednak ako adjektívum: *k Częstochowej* (III, 165, 207). Správne je len adjektívne skloňovanie. Nesprávne sú utvorené slová „husliar" (III, 132, 138, 145 — má tu byť *huslista,* lebo ide o človeka, ktorý hrá na husle, nie o človeka, ktorý vyrába husle) a „hnevivo" (II, 109 — má byť *hnevlivo*).

Časté sú najmä chyby v interpunkcii, najviac pri používaní čiarky. Veľmi častá je chyba, že sa čiarka kladie nenáležite pred spojkou „alebo". Napr.: *teraz sa ukazuje iba na jar(,) alebo po veľkom dáždi* (II, 356), *obyčajne zlaté(,) alebo kovové* (I, 124), *obloky, pozaliepané papierom(,) alebo zapchaté handrami* (I, 107), *ľudia, ktorí sa ženia(,) alebo vydávajú pre peniaze* (II, 297), *inžinier, ktorý spájal oceány(,) alebo prevrtával, či budoval Alpy* (I, 58) ap. Rovnako nesprávne je klásť čiarku pred slučovacou spojkou „a". Napr.: *vstáva z foteľa(,) a prisunuje k obloku stolík* (I, 71), *hrával vist(,) a na všetky strany sa rozkrikoval* (I, 66), *nespúšťal s neho oči(,) a jemne ironicky sa usmial* (II, 236), *tam uvidíte aj nepomerne viacej podobných zvláštností(,) a budete môcť robiť skúšky* (II, 243), *dobre naň pozrela(,) a zdalo sa jej* (II, 109), *keby mal hony zeme s parkom(,) a palácom, fontánou* (I, 318), *vzal papier, pero(,) a začal písať* (I, 261), *barón sa poklonil(,) a už vo dverách skrížil pohľad s M ...* (I, 126), *divák, ktorý mal fialový šálik na krku(,) a ruky vo vreckách* (I, 119), *rozrušený chodil po pustom sklepe(,) a jeho pes za ním* (I, 22) ap. Ani pred porovnávacou spojkou „ako" nepíšeme čiarku, ak za ňou nenasleduje celá veta. Napr.: *takí(,) ako ona, najväčšou robotou ktorých bolo ...* (I, 60). Vo všetkých uvedených prípadoch je v preklade pred spojkami „alebo", „a", „ako" čiarka. Niekedy zas čiarka chybuje. Napr.: *no nevedno prečo(,) medzi rátaním vynorila sa mu otázka* (I, 97), *spoločníkom ... platil toľko, koľko aj sebe(,) pätnásť* (III, 217).

Iné pravopisné chyby: Správne píšeme *preferans,* nie „preferanc" (II, 272); *voňavka,* nie „vôňavka" (I, 97); *frflanie,* nie „frfľanie" (I, 171); *fotel,* nie „foteľ" (často a stále); *žezlon,* nie „šezlon" (často a stále); *navštívenka,* nie „návštivenka" (III, 28); *pancierová loď,* nie „pancierova loď" (II, 265).

VI. Tlačové chyby: Vo verši *jak motýle sa k ružiam chvília* (II, 228) posledné slovo má znieť *túlia,* ako je správne o päť riadkov ďalej. V súvetí ... *od-*

tisli nás s hradskej, po ktorej i niekoľko minút ... (I, 175) má byť správne *o niekoľko minút* (poľ. *w kilka minut później*). Za poľ. *nieoczekiwany* má byť *nečakaný* a nie „načakaný" (II, 91). Miesto „krídel potkanov" (III, 96) má byť *kŕdeľ potkanov*. Nemá byť „miesta toho" (II, 81), ale *miesto toho*. Miesto „... sa čudoval sám seba" (III, 233) má byť ... *sa čudoval sám sebe*. Miesto „pobzeral sa" (III, 24) má byť *poobzeral sa;* miesto „chrakteristický" (I, 265) — *charakteristický* a miesto „barnóke" (III, 162) — *barónke*. Miesto „pozdráždená" (I, 100) má byť *podráždená;* miesto „doránanej duši" (III, 235) má byť *doráňanej duši;* miesto „laktov" (I, 86) má byť *lakťov;* miesto „zápeč" (I, 49) má byť *zápač*. Miesto „bude mať z náš väčší osoh" (III, 222) má byť *bude mať z nás ...;* miesto *„začína"* (III, 119) má byť *začína*. Bodka je zbytočná v zakončení listu vo výraze „Vám oddaná. A. M." (I, 257). Správne má byť: *Vám oddaná A. M.* Za vetou *Svet veľa dá na spoločenstvo, pán Rzecki?* (III, 122) nemá byť otáznik. Do vety ... *prebudil ho rev ... a volanie „bravo"* (I, 286) vkĺzla nedopatrením čiarka za slovo „volanie". Vo vete ... *bol členom-tútorom jedného a toho istého spolku* (I, 8) je výraz „členom-tútorom" vysádzaný nesprávne s pomlčkou miesto so spojovníkom. Tento dosť veľký počet tlačových chýb (nezaznamenali sme tu všetky) ukazuje, že korektúry sú stále ešte slabou stránkou našich vydaní. Časť viny na tom majú autori, časť tlačiarne.

Celkove hodnotíme Koperdanov preklad Prusovej *Bábky* ako vyhovujúci. Lebo i keď sme uviedli pomerne dosť poznámok k jazykovej správnosti prekladu, nesmieme zabúdať, že tu ide o román veľmi rozsiahly (332 + 375 + 324 strán). Pri tom všetkom i na tomto preklade sa ukazuje, že prekladať z blízkeho jazyka je ťažšie ako prekladať z jazyka vzdialeného.

F. Buffa

Z činnosti Jazykovedného ústavu SAVU

Jazykovedný ústav Slovenskej akadémie vied a umení, ktorý sa po r. 1948 z nepatrných začiatkov postupne rozrástol na veľký pracovný kolektív, usmerňuje a organizačne sústreďuje v rámci Akadémie všetku jazykovednú prácu na Slovensku.[1] Spolupracuje s filologickými katedrami na fakultách, spolupracuje s redakciami popredných nakladateľstiev, sústreďuje a organizuje prácu na tvorení odborných terminológií mnohých vedných odborov, najmä technických a prírodovedných, má priamy styk s verejnosťou udeľovaním rád a pokynov v otázkach jazykovej správnosti, má styk so školou prostredníctvom časopisu Slovenská reč.

[1] Jazykovedný ústav má nateraz 22 stálych zamestnancov. Z toho je 13 riadnych vedeckých pracovníkov, 5 výpomocných vedeckých pracovníkov, 1 kancelárska sila a 3 výpomocné kancelárske sily. Ústav združuje v pracovných komisiách vyše 100 externých spolupracovníkov.

Jazykovedný ústav je najväčší z trinástich vedeckých ústavov Slovenskej akadémie vied a umení. Má päť oddelení: pre spisovný jazyk, pre slovníky, pre odborné terminologie, pre dejiny slovenčiny a pre výskum nárečí. V každom oddelení pracuje jedna alebo viac pracovných skupín a prácu každej skupiny kontroluje a usmerňuje jedna alebo niekoľko pracovných komisií. Pracovné komisie majú päť až pätnásť členov. Jazykovedný ústav má nateraz 25 (dvadsaťpäť) pracovných komisií, z toho 18 (osemnásť) pre odborné terminologie. Týchto 18 terminologických komisií sú skutočne výkonné pracovné telesá. Ostatné komisie majú viac charakter poradných sborov, ktoré sa schádzajú podľa potreby, keď treba v širšom kruhu odborníkov prediskutovať a prípadne riešiť dôležité otázky. Sú to tieto komisie: pre spisovný jazyk, pre dejiny slovenčiny, pre otázky pravopisu, pre otázky slovníka, pre koordinovanie práce terminologických komisií, pre výskum slovenských nárečí, pre slavistické otázky.

Najbližšie pracovné úlohy Jazykovedného ústavu sú tieto:

1. pripraviť a vydať nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu (r. 1951);
2. pripraviť a vydať učebnice slovenčiny pre I.—IV. triedu gymnázia (r. 1951);
3. pripraviť a vydať malú gramatiku spisovnej slovenčiny (r. 1952);
4. pripraviť do sadzby prvú časť normatívneho slovníka spisovnej slovenčiny (r. 1952);
5. pripraviť do sadzby prekladový rusko-slovenský slovník a druhý diel slovensko-ruského slovníka, ktorého prvý diel je už v tlači (r. 1952);
6. dokončiť sústavný výskum slovenských nárečí a roztriediť nárečový materiál (r. 1951);
7. pripraviť kartotéku odborných terminologií a začať vydávať terminologický bulletin (r. 1951);
8. pokračovať v excerpovaní a zbieraní materiálu pre spisovný slovník, a pre dvojjazyčné slovníky;
9. vydávať pravidelne časopisy Slovenská reč (mesačne) a Jazykovedný sborník (štvrťročne).

Excerpovanie pre normatívny slovník spisovnej slovenčiny.

Ak normatívny slovník spisovného jazyka má zachycovať pokiaľ možno celé slovné bohatstvo dnešnej spisovnej slovenčiny (pravda, okrem odborných terminologií, ktoré obsahujú niekoľko miliónov výrazov), musí sa opierať o bohaté excerpcie z literatúry v najširšom smysle. Nemožno povedať, že by excerpčný materiál Jazykovedného ústavu SAVU bol nejako mimoriadne bohatý. Naopak, ešte stále nie je dostatočný. Obsahuje nateraz ani nie milión kartotečných lístkov. Podľa skúseností v Sovietskom zväze a v českej Akadémii bolo by treba získať 4—5 miliónov lístkov. Keďže však potreba normatívneho slovníka je naliehavá, prikročilo sa k jeho koncipovaniu na základe doterajších excerpt, ktoré sa, pravda, stále intenzívne doplňujú. Doterajší materiál sa získal takýmto postupom:

Prvá etapa excerpovania prebiehala v rokoch 1943—44. Vtedy sa v kartotéke nashromaždilo okolo 700.000 lístkov, z čoho asi tretina bola z beletrie (prózy i poézie), asi 10% tvorily výpisky z jestvujúcich slovníkov (Tvrdý,

Hvozdzik, Pravidlá) a zvyšok bol materiál z odbornej prózy teoretickej i praktickej a z novín.

Po oslobodení sa značný čas v excerpovaní nepokračovalo (získalo sa iba niekoľko sto výrazov z novín), pretože bolo treba najprv dať do poriadku jestvujúci materiál, ktorý bol značne dezorganizovaný prevážaním za vojny. Ďalšou príčinou stagnovania excerpčných prác bol nedostatok personálu (Jazykovedný ústav mal v r. 1946—47 iba dvoch vedeckých pracovníkov) a na neposlednom mieste aj obmedzené finančné prostriedky.

Nová excerpčná akcia sa začala v apríli r. 1950, keď sa podarilo získať od jednotlivých nakladateľstiev knihy na excerpovanie, ktoré sa mohly dávať k dispozícii excerptorom. Veľké porozumenie pre túto akciu prejavily najmä nakladateľstvá Pravda a Oráč, ktoré od apríla 1950 Jazykovednému ústavu pravidelne posielajú všetky svoje vydania. Do akcie sa účinne zapojily aj Štátne nakladateľstvo, Vydavateľstvo SAVU, Smena, Dukla, Spolok sv. Vojtecha a Vydavateľský fond Slovenskej vysokej školy technickej.

Od apríla do konca r. 1950 sa v tejto akcii vyexcerpovalo dovedna 84.000 lístkov, pričom sa excerpovanie rozbehlo najmä v posledných dvoch mesiacoch, keď bol jeho vedením poverený jeden z mladých vedeckých pracovníkov Jazykovedného ústavu.

Hlavným cieľom tohto excerpovania bolo doplniť jestvujúci lístkový materiál o slová zo súčasného života, ktoré vnikly do spisovného jazyka ako odraz spoločenských premien a ľudovodemokratického zriadenia. Excerpovala sa preto najmä marxistická a ideologicko-politická literatúra a nové diela básnické i prozaické. Veľká pozornosť sa venovala aj excerpovaniu odbornej literatúry všetkých vedných odborov, no najmä technického smeru.

Všetky diela sa excerpovaly tzv. paberkovým spôsobom, pri ktorom sa prikazovalo vypisovať najmä slová, výrazy a väzby odlišné od bežnej slovnej zásoby.

Okrem toho sa prikročilo aj k úplnému excerpovaniu všetkých diel jedného autora, aby sa tak získal obraz o slovníku jedného spisovateľa. Prvým takýmto autorom je Peter Jilemnický, z ktorého diel, sostavených v chronologickom poradí, vypisujú sa všetky slová so všetkými významovými odtienkami a väzbami. Táto práca ešte nie je ukončená, ale už teraz sa ukazuje, že úplný Jilemnického slovník bude mať asi 30.000 lístkov. Okrem toho sa doteraz daly úplne excerpovať tieto diela: M. Figuli: Zuzana, J. Horák: Vysoká pec, A. Plávka: Zelená ratolesť a Návrat Petra Hugáňa, F. Kráľ: Cesta zarúbaná, D. Tatarka: Prvý a druhý úder.

R. 1951 sa jednak pokračuje v doplňovaní excerpovaného materiálu podľa zásad z r. 1950, jednak sa pozornosť zameriava na doplňovanie materiálu z obdobia po prvej svetovej vojne, ktoré je v doterajšom materiáli veľmi slabo zastúpené. *Š. Peciar* a *J. Horecký*

Nový jazykovedný časopis

Československo-sovietsky inštitút v Prahe začal na začiatku roku 1951 vydávať v dvojmesačných intervaloch ako jazykovednú časť svojich Zpráv nový časopis pod názvom Sovětská věda — Jazykověda. Doteraz vyšly dve čísla (1. za január a február, 2. za marec a apríl), v tlači je dvojčíslo 3—4.

Hlavným cieľom tohto časopisu je oboznamovať najširší okruh našich jazykovedných pracovníkov, tak teoretikov ako i praktikov, s vývinom a výsledkami sovietskej jazykovedy, ktorá sa po tvorivom zásahu J. V. Stalina do diskusie o základných otázkach jazykovedy buduje na pevných základoch marxizmu-leninizmu a stáva sa bezpečným ukazovateľom cesty všetkým pokrokovým jazykovedcom.

Tento prepotrebný nový časopis bude prinášať súborné prehľady a rozbory sovietskych jazykovedných prác, preklady dôležitých statí zo sovietskej jazykovedy, bibliografické súpisy sovietskych jazykovedných prác i prác o sovietskej jazykovede, ďalej stručné referáty a zprávy.

Na novom časopise spolupracujú najlepší odborníci zo všetkých jazykovedných stredísk nášho štátu, z Čiech, Moravy i zo Slovenska. Časť príspevkov sa uverejňuje po slovensky.

Už prvé čísla, ktoré máme v rukách, prinášajú okrem známej Stalinovej state *Odpoveď súdruhom* preklad celého radu závažných teoretických a metodologických štúdií popredných sovietskych jazykovedcov (V. V. Vinogradova, S. G. Barchudarova, A. N. Gvozdeva, B. A. Serebrennikova, S. P. Obnorského, P. J. Černycha) a také množstvo zpráv a bibliografického materiálu, že sa tento nový časopis stáva od prvého čísla nevyhnutnou pomôckou každého, kto chce byť správne orientovaný o otázkach modernej jazykovedy, budovanej na základoch marxizmu-leninizmu.

Nový časopis vrele odporúčame do pozornosti čitateľov Slovenskej reči. Predplatné na celý rok (5 čísel po 80 stranách) stojí iba 120 Kčs. Objednávky vybavuje administrácia: Sovětská věda, Praha I, Národní třída 14.

K podrobnejšiemu zhodnoteniu tohto nového časopisu sa vrátime v budúcom ročníku. —r

DROBNOSTI

Úchylka. — Pred odvodzovacou príponou *-ka,* ktorou sa tvoria slová rôzneho významu, nemení sa kvalita koncového *l* v základe slova. Ak základ slova má „tvrdé" *l,* ostáva toto *l* aj v slovách odvodených príponou *-ka.* Ak základ slova má „mäkké" *ľ,* ostáva toto *ľ* aj v slovách odvodených príponou *-ka.*

Najlepšie to vidieť pri mnohých zdrobneninách. Napr.: *fiala — fialka, ka-*

pitola — kapitolka, kobyla — kobylka, formula — formulka, pilula — pilulka, píla — pílka, žila — žilka, skala — skalka a i. Naproti tomu: *bakuľa — bakuľka, bleduľa — bleduľka, bobuľa — bobuľka, byľ — byľka, ceduľa — ceduľka, cibuľa — cibuľka, čepeľ — čepieľka, diaľ — diaľka, guľa — guľka, chvíľa — chvíľka, homoľa — homôľka, košeľa — košieľka, krivuľa — krivuľka, oceľ — ocieľka, posteľ — postieľka, škatuľa — škatuľka, tabuľa — tabuľka* a i.

Podobne pri feminínach odvodených od maskulín (denominatívach) tzv. prechyľovacou príponou *-ka*. Napr.: *manžel — manželka, model — modelka, obal — obálka* a i. Naproti tomu: *čitateľ — čitateľka, priateľ — priateľka, riaditeľ — riaditeľka, učiteľ — učiteľka, kotúľ — kotúľka* a i. Podobne píšeme *Poľka* (k *Poliak*). Je prekvapujúce, že sa zaužívalo písanie *polka* (tanec) s „tvrdým" *l*. Čakali by sme „poľka" (ide o tanec poľského pôvodu). S mäkkým *ľ* píšeme zasa slovo *pôľka* (poľný egreš).

Pozoruhodný je stav pri podstatných menách odvodených od slovies (deverbatívach). Substantíva na *-ka*, ktoré sú odvodené od slovies na *-ľať*, majú pred *-ka* „mäkké" *ľ* (napr. *zaháľať — záhaľka*), ktoré sú odvodené od slovies na *-lať* alebo na *-lovať*, majú pred *-ka* „tvrdé" *l* (napr. *zasielať — zásielka, podstielať — podstielka; potulovať sa — potulka*).

Je zaujímavé, že „tvrdé" *l* pred príponou *-ka* majú aj deverbatíva od slovies na *-liť*. Napr.: *kosíliť — kosílka, mýliť (sa) — mýlka, nadeliť — nadielka, prestreliť — prestrelka, zapáliť — zápalka*. Podobne aj *odchýlka, výchylka, úchylka* — k slovesám *odchýliť (sa), vychýliť (sa), uchýliť sa*. Nesprávne sa niekedy píše „úchyľka" (s *ľ*).

Uvedené príklady ukazujú, že tzv. depalatalizácia, zmena „mäkkého" *ľ* na „tvrdé" pred príponou *-ka* je zjav dosť starý a že v tých prípadoch, kde dnes máme „mäkké" *ľ*, je toto *ľ* sekundárne „obnovené" analogiou podľa príslušných základných slov. Skutočnosť, že slovesá na *-liť* nepôsobily analogicky na príslušné odvodené slová na *-ka*, je svedectvom, že výslovnosť „mäkkého" *ľ* pred samohláskou *i* (podobne aj pred *e*) je v spisovnej slovenčine na ústupe. Významnú úlohu tu má nesporne pravopis. *uffa*

Samopal. — Toto slovo nie je zaznamenané v Pravidlách. V praxi sa pri ňom vynoruje pochybnosť, či ho písať s *l*, či s *ľ*. Tieto pochybnosti vznikajú preto, lebo mnoho príslušníkov nášho národa nerozlišuje *l* a *ľ*. Vyslovujú len *l*. Pri písaní *ľ* v spisovnom jazyku nemôžu sa potom opierať o svoju vlastnú výslovnosť, ale iba o určité pravopisné pravidlá alebo pomôcky, ktoré si osvojili. Jednou z pomôcok, ktoré možno použiť pri písaní *ľ*, je zásada, že *ľ* píšeme v takých slovách, ktoré alebo majú pri ohýbaní (skloňovaní a časovaní) „mäkké" prípony alebo sú odvodené od slov s „mäkkými" príponami („mäkkých" vzorov).

Napr. podst. meno *cieľ* píšeme s „mäkým" *ľ*, lebo má nom.-ak. pl. *ciele*. Naproti tomu slovo *účel* píšeme s „tvrdým" *l*, lebo má nom.-ak. pl. *účely*. Slovo *cibuľa* píšeme s *ľ*, lebo má nom.-ak. pl. *cibule*, ale slovo *píšťala* píšeme s *l*, lebo má nom.-ak. pl. *píšťaly*. Slovo *samopal* píšeme teda s „tvrdým" *l*, pretože má nom.-ak. pl. *samopaly* (nie „samopale"). Podobne píšeme *úpal, výpal*.

Slovesá na *-ovať* alebo *-ať*, ktoré sú odvodené od slovies na *-liť, -lieť*, alebo od „mäkkých" podst. mien, majú pred odvodzovacími príponami „mäkké" *ľ* (*chváliť — vychvaľovať, školiť — doškoľovať, baliť — obaľovať, nastoliť — nastoľovať; streliť — strieľať, valiť — váľať, myslieť — premýšľať, pole — po-*

ľovať). Iné slovesá tých istých typov majú však *l*. Napr.: *kolovať, milovať, stolovať, potulovať sa, usilovať (sa); túlať sa, posielať.*

Uvedené pravidlo neslobodno však aplikovať nesprávne. Napr. v slovách *chvála, píla; val, obal, výstrel* píšeme „tvrdé" *l*, hoci k nim máme etymologicky príbuzné slovesá *chváliť, píliť, valiť, obaliť, vystreliť*. Všetky tieto slovesá sú totiž odvodené sekundárne práve od uvedených podst. mien, resp. ich základov, ktoré majú od pradávna „tvrdé" *l* a nie naopak. Práve tak je sloveso *páliť* utvorené sekundárne k základu *pal-* s „tvrdým" *l*. Tento základ je v slovách *úpal, výpal, samopal.* —*r*

DAV, DAV-u — Dav, Davu. — V súvislosti s kritikou reakčnej skupiny *Davu* opakoval sa často názov tejto frakčnej skupiny. Kto pozorne čítal referáty zo zasadnutia Ústredného výboru KSS, postupne uverejňované v Pravde, a kto má smysel pre otázky živého jazyka, nemohol si nepovšimnúť, že sa slovo *Dav* v referátoch neskloňovalo. Podobne aj v referáte J. Šefránka *Niektoré ideologické problémy našej literatúry*, ktorý odznel na aktíve spisovateľov — komunistov v Bratislave 30. marca t. r. a ktorý priniesla Pravda, ostalo slovo *Dav* bez prípon. Ale už napr. v Kultúrnom živote z 15. apríla 1951 a v Novom slove z 19. apríla 1951 v tom istom referáte J. Šefránka malo slovo *Dav* normálne skloňovanie, i keď sa písalo verzálkami (predstavitelia DAV-u, okolo DAV-u, v DAV-e ap.). Tento rozdiel ukazuje, že v jednom alebo v druhom prípade niekto skloňovanie slova *Dav* upravoval. A pretože sa toto slovo bežne skloňuje, je pravdepodobné, že ho skloňuje aj s. Šefránek i ostatní súdruhovia z ÚV KSS a že v uverejnených referátoch prípony odstraňovali korektori (alebo dokonca azda sadzači?).

V anonymnej brošúrke *Malá pomôcka*, ktorú svojho času vydali korektori pre sadzačov, stanovili totiž korektori zásadu (str. 4), že značky neskloňujeme. Ale táto zásada, ako väčšina poučiek spomenutej brošúrky, zachycuje len čiastočne skutočný stav a zovšeobecňuje pravidlo, ktoré neplatí všeobecne. Značky neskloňujeme iba vtedy, ak sa z nich ešte nestaly značkové slová, ktoré sa svojou zvukovou podobou neodlišujú od normálnych slov (KSČ, KSS, ČSR, SSSR, SAVU, PIO, SR ap.).

Ale ak značka má podobu normálneho slova, skloňuje sa celkom pravidelne podľa príslušného vzoru. Jediná neobvyklosť pritom je, že sa značky píšu verzálkami a že sa prípony k nim pripájajú spojovníkom (DAV-u, DAREX-u, NEP-u, SLUK-u). Ale ani táto zvláštnosť nie je potrebná pri takých značkových slovách, ktoré nadobudly charakter úplne bežných, normálnych slov a prešly do slovnej zásoby jazyka. V takomto prípade sú dve grafické možnosti: alebo sa píše verzálkami celá značka i s príponou (DAVU, NEPU, DAREXU, STASKY), alebo sa značkové slovo píše ako „vlastné meno" s veľkým začiatočným písmenom, kým ostatné písmená sú malé (*Davu, v Dave, s Davom, Nep, Nepu, Darexu, v Darexe, Stasky, v Staske* ap.). Obidva spôsoby sú možné a prípustné. Praktickejší sa nám zdá druhý spôsob (veľké len začiatočné písmeno).

Ďalej si treba uvedomiť, že v niektorých prípadoch skloňovanie značkového slova, i keď má podobu normálneho slova, pôsobí viac-menej vulgárne. V takých prípadoch značkové slová v spisovnom jazyku neskloňujeme. Tak napr. neskloňujeme značkové slová *ROH* (vysl. často aj *Eroh*á), *PIO* (vysl. obyčajne *Péió*, ale aj *Pio*).

Konečne treba pamätať aj na zásadu, že sa skratky a značky nemajú zneužívať, ako sme už na to upozornili (SR XVI, 253). —*r*

Tamtiež. — Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 toto slovo nezaznamenávajú. Zaznamenávajú len *tamže*. Na základe toho niektorí redaktori a apretori došli k domnienke, že tvar *tamtiež* je nesprávny a že ho treba nahradzovať tvarom *tamže*. Táto domnienka je celkom neodôvodnená. Tvar *tamtiež* je práve tak správny ako tvar *tamže*. Vznikol srazením dvoch samostatných slov: *tam* + *tiež*. Takýto spôsob vznikania nových slov je obvyklý v každom jazyku a aj v slovenčine. Podobne vznikla príslovka *taktiež*, ktorú zaznamenávajú aj Pravidlá z r. 1940. —*r*

Inštruktáž. — Treba nám zaznamenať novšie prevzaté slovo, ktoré nenájdeme v doterajších slovenských slovníkoch: *inštruktáž*. Používa sa dnes dosť často v novinárskom štýle a v prostredí stranníckom a športovom. Do slovenčiny a češtiny prešlo pravdepodobne až po r. 1945 prostredníctvom ruštiny. Jeho základ je v latinskom slovese *instruere* (franc. instruire), s ktorým súvisia i dávnejšie prevzaté kultúrne slová *inštrukcia* („poučenie, návod"), *inštruktívny* („poučný, názorný"), *inštruktor, inštrukčný, inštruktorstvo*, sloveso *inštruovať* (niekoho — „poučovať, poučiť niekoho, dať, dávať mu rady, pokyny"). Slovo *inštruktáž* má význam ako slovesné podstatné meno *inštruovanie* („poučovanie, dávanie inštrukcií" ap.). Proti slovesnému podstatnému menu *inštruovanie* má substantívum *inštruktáž* výhodu, že sa k nemu môže tvoriť adjektívum *inštruktážny*. Ale najdôležitejšia príčina, pre ktorú sa toto slovo ujalo, je to, že sa tu názov prevzal s novým pojmom, ktorý vyjadruje nový spôsob práce v politickej strane, v športovej a inej organizácii. Ujalo sa i preto, že ho ľahko možno priradiť k slovám *inštrukcia, inštruktor* . . ., s ktorými tvorí slovnú čeľaď. V tejto slovnej čeľadi sloveso *inštruovať* je najmenej pevné, takže ho ľahko možno vytisnúť a nahradiť výraznejšími spojeniami *konať, vykonávať inštruktáž* a i.

Samo slovo *inštruktáž* je substantívum dejového významu. Svojím zakončením na *-áž*, ktoré v slovenčine možno vyabstrahovať ako cudziu príponu, priraďuje sa k slovám typu *kolportáž, masáž, montáž, reportáž* . . ., znamenajúcim dej, činnosť i výsledky činnosti.

Možno teda konštatovať, že do slovnej zásoby slovenčiny dostalo sa nové slovo, ktoré sa náležite zaraďuje svojím významom i tvarom medzi ostatné prevzaté slová. *Inštruktáž* je novým dokladom, ako s novým spôsobom života a práce obohacuje sa slovná zásoba jazyka. *E J.*

Anketa

Prosíme čitateľov Slovenskej reči o odpovede na tieto otázky:

1. Pokladáte dnešný pravopisný rozdiel v slovesných tvaroch na *-li/-ly* (muži pracovali; ženy, deti, dievčence pracovaly; stromy, mestá stály ap.) pre

spisovnú slovenčinu za odôvodnený? Ak nie, aké riešenie navrhujete? Odôvodnite svoje stanovisko!

2. Ako by ste utvorili podstatné mená ženského rodu k slovám *zemepisec, dejepisec, prírodopisec?*

3. Ako vyslovujete Vy a ako vyslovujú vo Vašom kraji (kde?) slová *nezábudka* (či *nezabúdka?*), *nenásytný* (či *nenasýtny* alebo *nenasytný?*), *záhaľka, záhaľčivý* (či *zaháľka, zaháľčivý?*). Ktoré z uvedených variantov navrhujete uzákoniť pre spisovný jazyk a prečo?

4. Ako vyslovujete Vy a ako vyslovujú vo Vašom kraji (kde?) slová *zamkýnať* (či *zamkýňať?*), *potkýnať sa* (či *potkýňať sa?*), *vyschýnať* (či *vyschýňať?*)? Ktorý z týchto dvoch variantov (na *-ýnať* či na *-ýňať*) pokladáte za správnejší pre spisovnú slovenčinu a prečo? Pripustili by ste v spisovnom jazyku obidva varianty?

5. Pokladáte za správne tvary *zahrnovať, vyhrnovať, odhrnovať, shrnovať* ap. alebo *zahrňovať, vyhrňovať, odhrňovať, shrňovať?* Ktoré z uvedených variantov používate vo svojej každodennej praxi? Pripustili by ste v spisovnom jazyku obidva varianty?

Môžete odpovedať hoci aj na jednu z uvedených otázok. V odpovediach uveďte zamestnanie a vek. Odpovede adresujte na Redakciu Slovenskej reči, Bratislava, Štúrova 7, Jazykovedný ústav SAVU.

Opravy.

V článku Ladislava Dvonča *O skloňovacích vzoroch podstat. mien* na str. 28 (č. 1) vypadly pri prelamovaní sadzby poznámky pod čiarou 4 a 5, ktoré znely takto:

[4] L. Dvonč, *Substantíva typu kuli a Sardou v spisovnej slovenčine*, Slovo a tvar III, 1949, 129—137.

[5] Vzor „kosť" je výhodnejšie uvádzať pred vzorom „dlaň", pretože ho možno ľahšie pozitívne definovať ako vzor „dlaň", ktorý sa potom vymedzuje negatívne na pozadí vzoru „kosť" (t. j. tak, že sa podľa vzoru „dlaň" skloňujú tie podstatné mená ženského rodu, zakončené na jednu spoluhlásku, ktoré sa neskloňujú podľa vzoru „kosť").

V tom istom článku na str. 26, r. 18—19 shora, treba výraz „mužských maskulín" opraviť na *životných maskulín* a na str. 28, ods. č. 3, r. 2, v sozname spoluhlások má byť miesto spoluhlásky *j* spoluhláska *h*.

Prosíme čitateľov, aby si tieto chyby opravili.

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Tlačí Neografia, národný podnik v Turčianskom Sv. Martine. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950 Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto dvojčíslo vyšlo v júni 1951.